TECHNICAL TERMS

IN NĀṬYAŚĀSTRA

AN INDEX

नाट्यशास्त्रीय-पारिभाषिक-शब्दानुक्रमणिका

Ramji Upadhyaya, M.A., D.Phil., D. Litt.

Bharatiya Sanskriti Sansthanam
P. O. Naribari, Allahabad

TECHNICAL TERMS

IN NĀTYAŚĀSTRA

AN INDEX

नाट्यशास्त्रीय-पारिभाषिक-शब्दानुक्रमणिका

Ramji Upadhyaya, M.A., D.Phil., D. Litt.

Bharatiya Sanskriti Sansthanam
P. O. Naribari, Allahabad

First Edition 500

1980

Rs.15/-

Distributors :

Ram Narain Beni Madho

Publishers and Booksellers

Katra, Allahabad

Printers— Arun Press, Tilbhandeshwar, Varanasi.

INTRODUCTION : BACK TO BHARATA

The earliest available work on Sanskrit dramaturgy is the *Nāṭyaśāstra* of Bharata. It has been recognised as the most unique work of its type not only in India but the world over, providing, as it does the most comprehensive treatment of almost all aspects of dramaturgy. Quite a large number of small and big works was produced before Bharata and he utilised them in his own way. Sometimes he quoted them even verbatim. The extant *Nāṭyaśāstra* shows that its original text was exposed to additions, emendations and alterations for as many as seven long centuries at the least. In spite of all this, the work, by and large, maintains a high standard and consistency throughout and maintains its primacy of originality as a source of ancient dramaturgical literature.

After Bharata a good many treatises on dramaturgy were compiled as also several supplementaries and commentaries on the *Nāṭyaśāstra* by several competent scholars. Many of these works were made use of by Abhinavagupta in preparing his *Abhinavabhāratī*, the commentary par excellence on the *Nāṭyaśāstra* in the beginning of the eleventh century.

The very merit of comprehensiveness of the *Nāṭyaśāstra*, *Abhinavabhāratī* and other commentaries proved detrimental to their popularity. Dhanañjaya in his *Daśarūpaka* has pointed out the demerit of comprehensiveness in the following words—

व्याकीर्णे मन्दबुद्धीनां जायते मतिविभ्रमः ।
तस्यार्थस्तत्पदैस्तेन संक्षिप्य क्रियतेऽञ्जसा ॥

He admits that the *Daśarūpaka* was composed for half-witted people as a compendium of the *Nāṭyaśāstra*. But then, it was hailed not by the less-witted alone but by almost all the great poeticians of the later periods. It eclipsed, so to say, the *Nāṭyaśāstra*.

I have shown in my book *Daśarūpakatattvadarśanam* that the *Daśarūpaka* of Dhanañjaya is not a standard work on dramaturgy on account of the following reasons *inter alia*—

1. Dhanañjaya has quite often deviated from Bharata unnecessarily and, while doing so, he has been prone to commit errors.
2. He has introduced, at several places, some new tenets of dramaturgy which cannot be substantiated by the facts of the dramas.

Other popular dramaturgical works are the *Śṛṅgāraprakāśa*, *Sarasvatīkaṇṭhābharaṇa*, *Nāṭakalakṣaṇaratnakośa*, *Nāṭyadarpaṇa*, *Bhāvaprakāśana*, *Pratāparudrayaśobhūṣaṇa*, *Sāhityadarpaṇa*, *Alaṅkārasaṅgraha*, *Rasārṇavasudhākara* and *Nāṭakacandrikā*. They all provide quite often inferior material, mostly because their authors did not care to scrutinise if what they said was applicable to dramas. They have generally not gone beyond the *Daśarūpaka* in search of the true perspective of dramaturgical tenets.

The later literature on dramaturgy has left an unhealthy effect on the study of both Sanskrit drama and dramaturgy. Under such circumstances there is no other course open to students of drama and dramaturgy except to fall back upon the *Nāṭyaśāstra* of Bharata.

When I say 'back to Bharata' I purpose to say that the seekers should derive their knowledge from a more refined, elegant and reliable source than what is there in the later works on dramaturgy. I may be permitted to use a simile here. As those, who want the pure and fresh waters of the Ganges, must be recommended to get it from the Himalayan regions and not from the plains, similarly the true concepts of Sanskrit dramaturgy must be had from Bharata and not from *Dhanañjaya* or *Viśvanātha*.

The present work, an index of the dramaturgical terms in the *Nāṭyaśāstra*, has been attempted with a view to creating a fresh interest in the original text of Bharata. While searching for the correct import of a dramaturgical term according to Bharata, one will greatly benefit by looking into its usage at all the places in the book. The present work shows that the same word occurs in different contexts in different chapters and by putting them together we may obtain a true and correct insight into what the ancient sage had in mind.

There is quite a large number of printed editions of the *Nāṭyaśāstra*. I have selected for my reference the one published by the Gaekwad Oriental Series, University of Baroda. Even this edition may not be said to be perfect, but then it happens to be the best so far, being more critically edited one than the others.

I hope the readers will find it worthy of their expectations.

September 11, 1980
B/17 University,
SAGAR.

R. Upadhyaya

भरतानुवीक्षणम्

संस्कृतनाट्यस्येदानीमुपलभ्यमानः प्राचीनतमो ग्रन्थो भरतकृत–नाट्यशास्त्र-नामा । अयं नाट्यस्य प्रायः सम्पूर्णानि अङ्गानि सविस्तरं प्रतिपादयतीति न केवलं भारते वर्षेऽपितु समग्रे विश्वेऽनुत्तममिति प्रतिष्ठितम् । भरतादपि प्राङ्नाट्यविषयका अनेके ग्रन्था आसन्, येषां स्वीयदृष्ट्या नाट्यशास्त्र भरताचार्येणोपयोगो विहितः । स यत्र तत्र यथावदक्षरशस्तानुद्धरति । अद्यतनीयोपलब्धनाट्यशास्त्राध्ययनादसन्दिग्धमिदं यद् भरतस्य पश्चात् सप्तशताब्दं यावदस्य मूलपाठे परिवर्तन-संशोधनपरिवर्तनानि समपद्यन्त । तथाप्यस्मिन् ग्रन्थे भूयिष्ठमानुरूप्यं दृश्यते ।

भरतमनु नाट्यशास्त्रविषये भूयांसो ग्रन्थाः प्रणीताः । प्रभूतैर्विद्वद्वरैर्नाट्यशास्त्रस्य परिशिष्टानि निबद्धानि वृत्तयष्टीकाश्च रचिताः । खीस्तीयैकादशशताब्दारम्भे तत्रभवान् "अभिनवगुप्तपादाचार्यो नाट्यशास्त्रमधिकृत्याभिनवभारती–टीका–प्रणयने पूर्वोपनिबद्धां नाट्यशास्त्रविषयिणीं व्याख्यासामग्रीं यथेष्टमुपहृतवान् ।

नाट्यशास्त्रस्याभिनवभारती-टीकाया अन्यासां टीकानां च व्याकीर्णत्वम्, बहुव्यापकत्वं नाम यो गुणः स तेषां प्रचारे प्रसारे लोकप्रियतायाञ्च बाधको-ऽभवत् । धनञ्जयो नामाचार्यः दशरूपकमिति ग्रन्थे नाट्यशास्त्रस्य व्याकीर्णत्वं व्यापकत्वञ्चेत्थं व्याक्रोशति—

"व्याकीर्णे मन्दबुद्धीनां जायते मतिविभ्रमः ।
तस्यार्थस्तत्वदैस्तेन संक्षिप्य क्रियतेऽञ्जसा ।

धनञ्जयः स्फुटं निर्दिशति यत् मन्दबुद्धीनां बोधाय मया नाट्यशास्त्र-संग्रहात्मा "दशरूपकं" नाम ग्रन्थो विरच्यत इति । किन्तु स न केवलं मन्द-बुद्धिभिरेव समादृतोऽपितु परवर्तिभि प्रायः सर्वैर्महत्तरैरपि साहित्यशास्त्राचार्यैः परिगृहीतः । तेन च नाट्यशास्त्रस्य महिमालीयत । मया दशरूपक-तत्त्व-दर्शननाम्नि ग्रन्थे प्रतिपादितं यन्नास्ति धनञ्जयप्रणीतं दशरूपकं नाट्यविद्यायां परमं प्रमाणम् । तत्र च इमे तर्काः —

(१) धनञ्जयो भरतादकारणं व्यत्येति, तथाकरणे च बहुधा स्खलति ।
(२) बहुषु स्थलेषु स नाट्यस्य तादृंशि नवीनानि मतानि उपनिबध्नाति, यानि रूपक-दृष्ट्या संस्थापयितुमशक्यानि ।

नाट्यविषयका दशरूपकातिरिक्ताः प्रख्याता इमे ग्रन्थाः सुग्रथिताः —

शृङ्गारप्रकाशः, सरस्वतीकण्ठाभरणम्, नाटकलक्षणरत्नकोषः; नाट्यदर्पणः भावप्रकाशः, प्रतापरुद्रयशोभूषणम्, साहित्यदर्पणः, अलङ्कारसारसंग्रहः, रसार्णवसुधाकरः, नाटकचन्द्रिका च । एतेषां ग्रन्थानां प्रणेतृभी रूपकाणां विषये स्वकीयेषु ग्रन्थेषु यदुक्तं तन्नाटकानुसारं न वेति सूक्ष्मेक्षिकया एतैर्नानुशीलितम् । अत एव एतेषां ग्रन्थानां नाट्यविषयिणी सामग्री त्ववरैव । नाट्यविषयाणां मतानां याथार्थ्यपरिज्ञाने स्वरूपविवेचनेऽन्वेषणे च दशरूपकपर्यवसायित्वेव तेषां मतिः नोर्ध्वं ततः ।

नाट्यशास्त्रादनन्तरं प्रणीता नाट्यग्रन्थाः संस्कृतरूपकाणां नाट्यस्य चाध्ययनेऽनुशीलने न तथोपयोगिनः प्रभावशालिनश्च यथा नाट्यशास्त्रम् । अस्यां स्थितौ संस्कृतरूपकाणां नाट्यस्य विवेचकानां कृते भरतस्य नाट्यशास्त्रमेव परमाश्रय । नाट्ये "भरतः परमाश्रयः "इति मम वचनस्यायमाशयो यत् जिज्ञासुभिर्नाट्यस्य विशुद्धं ज्ञानं विश्वसनीयात्, मौलिकात्, नाट्यस्यादिग्रन्थाद् भारतीयनाट्यशास्त्रादुपादेयम् । सोदाहरणं भावममुमित्थं विवृणोमि—ये खलु भागीरथ्या विशुद्धं प्रासादिकं च जलं कामयन्ते, तैः समतलभूभागापेक्षया गङ्गाया उद्गमप्रदेशात् हिमालयादेव साक्षात् तद् ग्रहणीयम् । एवमेव ये खलु नाट्यस्य यथार्थस्वरूपमभिमतं वा ज्ञातुकामास्तैरपि मूलतो नाट्यस्योद्गमभूमिः भरतकृतं नाट्यशास्त्रमाश्रयणीयं न तु धनञ्जय-विश्वनाथ-प्रभृतिभिः प्रणीताः परवर्तिनो ग्रन्थाः । नाट्यशास्त्रीय-पारिभाषिकशब्दानुक्रमणिकेयं नाट्यवेदस्य पारमार्थिकानां रुचिः संवर्धयेदिति धिया निबद्धा । नाट्यस्य परिभाषाणां भरतदिशा कः सम्यगभिप्राय इति ज्ञानं तु संपूर्णे नाट्यशास्त्रे स्थाने स्थाने प्रयुक्तानां समानानां पारिभाषिकपदानामेकत्र संग्रहेण तेषां तुलनात्मकेनाध्ययनेनैव सम्भवेत् । अत एवास्मिन् ग्रन्थे विभिन्नेषु अध्यायेषु पृथक् पृथक् प्रसङ्गेषु प्रयुक्तानां समानानां शब्दानां संग्रहः समुपस्थापितः, येन नाट्यशास्त्रीयपरिभाषाणां वास्तविकाभिप्रायपरिज्ञाने नाट्यस्यादिमुनेर्भरतस्य यथार्थमभिमतमवगम्येत ।

सन्ति खलु भूयांसि प्रकाशितानि नाट्यशास्त्रसंस्करणानि । अत्र पारिभाषिकशब्दानुक्रमणिका-निर्माणे गायकवाड-प्राच्यग्रन्थमालाया नाट्यशास्त्रमस्माभिराश्रितम् । इदमपि संस्करणं न खलु सर्वथा विशुद्धं, तथापि सम्प्रति नाट्यशास्त्रस्य यान्यन्यानि संस्करणानि समुपलभ्यन्ते तदपेक्षयालोचनात्मकदृष्ट्या सम्पादितमिदं सर्वेषु संस्करणेषु श्रेष्ठम् । पाठकानामाकांक्षानुरूपोऽयं ग्रन्थः सम्पत्स्यत इत्यस्ति मम सम्प्रत्ययः ।

नाट्यशास्त्रीय-पारिभाषिक-शब्दानुक्रमणिका

नाट्यशास्त्रीय-पारिभाषिक-शब्दानुक्रमणिका

अ

अंश २८.६८
अक्षर १४.१०७
—संघात १६.६
अग्रतलसंचर (पाद) ९.२७४
अङ्क १३.२३-२६; १८.१३—२२,२८
—च्छेद १८.३२;२२.२९५
—विधि १८.६४
अङ्कान्तराल १८.५६
अंकुर ८.१५,१६
अङ्कूराभिनय २२.४६
अंकुशग्रहण (नाग) १२.१०७
अङ्ग (महत्त्व) १९.५३–५५
अंग (विकार) २१.८७
अङ्ग (सन्धि) १९.५०,१०६
अङ्गजविकार २२.५
अङ्गप्रचार ९.१८१
अंगरचना २१.९६,१६१
अङ्गरौद्र १२.५०,५२
अंगलीला १०.८५
अंगवर्तन २१.८७
अंगहार १.४४; २.२७७; ४.१३,२७, २९,३१,३३; ४.१७४; ५.१५२, १५३; ८.१६;१०.८८; २०.१०; २५.७१; ३१.३५७
अंगहार (पर्यस्तक, स्थिरहस्त) ४.१९
—प्रयोग ४.१७,१८
अज्जुका १७.९२
अञ्चित ४.८४;८.३१;९.२२०
अञ्चित (पाद) ९.२७६
अञ्जलि ९.१२८,१२९
अञ्चित ११.४७
—मण्डल ११.६१
अञ्चिता ५.११६,११८
अञ्चिताचारी १०.२३
अतिक्रान्त ४.१२७
अतिक्रान्त मण्डल ११.१०,१२,१४
अतिक्रान्ता (चारी) १०.३०
अतिचपला ३२.२२०
अतिजगती ५.८९; ३२.२२०
अतिदेश २२.५७
अतिभाषा १७.२७,२८
अतिवादित ३४.६७
अतिहसित ६.५३,५९
अत्ता १७.९३
अद्भुत ६.४३,४५,७५
अद्भुत (दिव्यज, आनन्दज) ६.८२
अद्भुतरस १८.४३
अद्भुते दृष्टि ८.५१
अद्भुते भावाः ७.११७
अधम १.११३;२३.५९,६०
—प्रकृति ६.५२,५३; ९.१७२
अधमा प्रकृति २४.५–७
अधमाः (नपुंसक, प्रेष्य, शकार, विट) २४.१३–१५
अधमाः प्रमदाः २२.२४२

अधरकर्म ८.१४२
(विवर्तन, कम्पन, विसर्ग, विनि-
गूहन, सन्दष्टक, समुद्गक)
(कम्पन) ८.१४५
(विनिगूहन) ८.१४३,१४६
(विवर्तन) ८.१४२,१४४
(विसर्ग) ८.१४३,१४५
(सन्दष्टक) ८.१४३,१४६
(समुद्गक) ८.१४३,१४६
अधिबल १८.१२३; १९.८७
अधोगत ८.३६
अधोभागचरी दृष्टि ८.८४
अधोमुख (करण) ९.२२०
अध्यर्धमण्डल ११.६५
अध्यर्धिका (चारी) १०.१७
अनवस्थित-संचारा दृष्टि ८.८३
अनिष्ट (निर्देश) २२.९१
अनुकरण १.११२
अनुचारिका २४.५२–५३
अनुनयाभिनय २२.२७९
अनुनीति (लक्षण) १६.३८
अनुबद्धा ध्रुवा ३२.३३१
अनुबन्ध १९.२५; ३२.३३१,३४१;
३४.२३८,२३९
(त्वरा) ३२.३२६
अनुभाव ६.४६; ७.१,६; २५.४०,४३
(कस्मात्) ७.५
अनुभावी २२.८७
अनुमान १९.८५
अनुरक्ता २३.१८,२३
अनुरूपा (भूमिका) २६.१४
अनुलाप २२.५५
अनुवादित ३४.६८
अनुवृत्त दर्शन ८.१०८
अनुवृत्ति २३.३२
—लक्षण १६.३४
अनुसन्धि १९.२८
अनुस्मृति २२.१७७, १७८
अनुष्टुप् ३२.२३१
अन्तःपुरजन २२.२०८
(ऊढा, पुनर्भू, अवरुद्ध-गणिका-
कन्यका, प्रेष्या)
अन्तःपुरजन (स्त्री) २४.३०–३२
(महादेवी, देवी, स्वामिनी, स्थापिता,
भोगिनी, शिल्पकारिणी, नाटकीया,
नर्तकी, अनुचारिका, परिचारिका,
संचारिका, प्रेषणकारिका, महत्तरी,
प्रतिहारी, कुमारी, स्थविरा,
आयुक्तिका)
अन्तरवाद्य ३४.२३८
अन्तरस्वर-संयोग २८.३५
अन्तरा ध्रुवा ३२.३२६
अन्तर्यवनिका ५.११
अन्यार्थ १६.९१
अन्वेक्षिकी २४.६३
अपक्रान्त ४.१४०
अपक्रान्ताचारी १०.३१
अपगति चारी १०.१८
अपदेश २२.५८
अपरवक्त्र ३२.२१६
अपराजित ४.१९२
अपलाप २२.५६
अपवाद १९.८९
अपवारित २५.८६

अग्वारितक २५.८९
अपविद्ध ४६५
(करण) ९.२२०
अपसर्पित ४.२४५
अपसृत (पार्श्वकर्म) ९.२३८,२४०
अपस्मार ७.७३
अपस्यन्दिता (चारी) १० २६
अपहसित ६ ५३,५८
अप्राणी २१.९४
अभिगम २३.३०
अभितप्ता दृष्टि ८.७२,९०
अभिनय १ १७; ४.२३; ७ १;
१८.१०९; २२.१९४; ३२ ३७९
(अधम) ९.१७३
(आङ्गिक) ८.१२
(आङ्गिक,वाचिक, आहार्य,
सात्त्विक) ८.१०
(क्रम) ८.२
(निरुक्तार्थ) ८.७
अभिनय-संघर्ष (स्पर्धा) २७.६९
अभिनिवृत्ति ६.३४
अभिप्लुतार्थ (काव्यदोष) १६·९२
अभिमान १६.८
अभिमुख हस्त ९.१८६
अभिलाष २२.१७३
अभिसारिका २२.२२०
अभूताहरण १९.८२
अभ्यन्तर १३.९
अमर्ष ७.७८
अमृत-मन्थन ४.२
अयत्नजविकार २२·५,२६
(शोभा,कान्ति इत्यादि)
अराल ९.४,४६ – ५२
अरालखटकामुख हस्त ९·१८८
अर्गल ४·११८
अर्थ ६.३२; ७·७; १८.१४,१६,५८,
६९; १९·२७, ३०, १०६
(अभिनेय) ३४·१८२
—क्रिया १८·५६
—निश्चय १७·१३७
अर्थप्रकृति १९·२०,२१
(बीज,बिन्दु,पताका,प्रकरी,कार्य)
अर्थदर्शन २३.२७
अर्थव्यक्ति (गुण) १६.१०९
अर्थशृङ्गार १८·७४
अर्थसम्पत्ति १९·३१
अर्थहीन (काव्यदोष) १६·९०
अर्थान्तर १६·८९
अर्थापचय (करुण) ६·७८
अर्थोपक्षेपण १९·३३
अर्धचन्द्र ९·४,४३ – ४५
अर्धनिकुट्टक ४·७१,२४७
अर्धमत्तल्लि ४·८९
अर्धमागधी १७·५१
अर्धमुकुला ८·७६,९२
अर्धरेचितक ४·७३
अर्धसंस्कृत ३२·३८४
अर्धसूची ४·१३८
अर्धस्वस्तिक ४·८३
अलङ्कार २२·४
(उच्च, दीप्त, मन्द्र, नीच,
द्रुत, विलम्बित) १७·११३
अलपल्लव ९.१८८
(हस्त) ९·९१, ९२
अलातक ४·७९,२२५
अलातमण्डल ११·३२

अलाता (चारी) १०.४१
अवकृष्टा ५.५०; ३२.४०
—ध्रुवा ५.२५; ३२.३१८
अवतरण ५.१७
अवधारण १९.१०९
(सन्ध्यन्तर)
अवधूत ८.३०
अवनद्ध ६.२८; २८·२;३४·२३
— विधान ३४.१
अवपाणि ३१ ३७४
अवपात २०.६९
अवमर्शाङ्गानि १९.६३-६५
(अपवाद, सम्फेट, विद्रव, शक्ति, व्यवसाय, प्रसङ्ग, द्युति, खेद,निषेधन, विरोध, आदान, छादन, रोचना, व्यवहार. युक्ति)
अवरोही २९.१५
अवलगित १८.११७
अवलोकितदर्शन ८.१०९
अवसानिकी ध्रुवा ३२,२०
अवस्था १९.७,८
(आरम्भ, प्रयत्न, प्राप्ति-सम्भव नियतापि, फलयोग) १.११२, १८.१३, १७; १९.१०६, १४२, १४४, १४७; २१.५३, ६६, १३८, १५८; २६.२; ३४ २४१
अवस्था २१.२
(सुख–दुःखार्थ-सम्भवा) ३२.३४९
अवस्पन्दित १८·११८
अवहित्थ ५.११९; ७ ८०
अवहित्थक ४.१५६
(हस्त) ९.१५६,१५७
अविचालिता ३२.१८६
अश्मकुट्ट १.३३
अश्रु ७.९७
अश्लीलभाषण १२.१४१
अश्वक्रान्त १२ १७३
अश्वयान (वैशाखस्थानकेन) १२.१०८
असत्प्रलाप १८·११९
असभ्य (काव्यदोष) १६.९०
असूया ७.३६
अस्त्र ७. १०

आ

आकम्पित ८.२०–२२
आकाशग–मण्डल ११.४३
आकाश–गमन १२.९३
आकाश–पुरुष १८.१०९;२२.२९३, ३२१
आकाश–भाषण ३२.३८
आकाशिकी चारी १०.१०–१३
(अतिक्रान्ता,अपक्रान्ता,पार्श्वक्रान्ता, ऊर्ध्वजानु,सूची, नूपुरपादिका,डोला-पादा, आक्षिप्ता, आबिद्धा, उद्वृत्ता, विद्युद्भ्रान्ता, अलाता,भुजंगत्रासिता। मृगप्लुता दण्डा, भ्रमरी)
आकेकरा दृष्टि ८.७९,९३
आक्रन्द १६.१९
आक्षिप्त ४.११६
आक्षिप्तक ४.१८४,१८५
आक्षिप्तरेचित ४ ८१,२४०
आक्षिप्ता चारी १०.३७
आक्षिप्ति १९ ८६
आक्षिप्तिका ३२.१८०

आक्षेप ६.२९
आक्षेपिकी ३२.४३
आक्षेपिकी ध्रुवा ३२.३१३
आख्यान १६.२१
आगम २१.४३
आङ्गिक अभिनय ८.१२,१३
(शाखाङ्गोपाङ्गयुत, शारीर, मुखज, चेष्टाकृत, षडङ्ग)
आचमन ५.७६
आचार्य २०.३६;३३.११;३५ ३-४
—गुण २६.३५
(गीत, नृत्त, वाद्य, प्रस्तार, गमन, क्रिया, शिष्यनिष्पादन)
आच्छरित ४.२३७
आजसत्त्वाङ्गना २२.१३९,१४०
आतोद्य ६.१०,२८; २८.१
(तत, अवनद्ध, घन,सुषिर) २१.१
—लक्षण ३४.२५३
आत्मगत २५.८८
आत्मनिवेदन १३.१०
आत्मप्रोक्षण ५.८०
आत्मस्थ २२.७०, ९४
आत्मानुभावी २२.९४
आदान १९.९४
आधिकारिक वस्तु १९.२६
आधिकारिकवृत्त १९.३-४
आधूत ८.२७,२९
आनन्द १९.१००
आनुषगिक (इतिवृत्त) १९.४
आन्तर ६.२६
आन्तराध्रुवा ३२.३१५
आभरण २१.१२
(आवेध्य, बन्धनीय, क्षेप्य, आरोप्य)
आभ्यन्तर (कामोपभोग) २२.१५०
आभ्यन्तर नाटच २२.७६
आभ्यन्तर (स्त्री) २२.१५४
आभ्यन्तरा (स्त्री) २२.१५३
आभुग्न (उरःकर्म) ९.२२४-२२५
आमुख २०.३०,३१,३९
आमुखाङ्ग २०.३३
(उद्घात्यक, कथोद्घात, प्रयोगातिशय, प्रवृत्तक, अवलगित)
आम्रेडितयमक १६.७९
आयुक्तिका २४.६४
आयुध २१.१६५
आयुष्मान् १७·७५
आरभट २६·१०
आरभटी १·४१; २०·१४, ६३, ६४; २०.७४
आरभटी २०.६३,६४
(संक्षिप्तिका, अवपात, वस्तूत्थापन, सम्फेट)
आरम्भ ५.१८; १९.९,१६; २९·८९–९४
आरोप्य (आभरण) २१.१३
आरोहीस्वर २९.१५
आर्य १७.६९,८३,८४
—पुत्र १७.८३
आर्या १७.९०,९१
आर्यभाषा १७.२७,२८
आलस्य ७.४८
आलाप २२·५४
आलिङ्गन २२·२९६
आलीढ ४.२३३
—स्थानक १०.६८;१२ १५४

आलोकितदर्शन ८.१०८
आवर्त ४.१२०
—मण्डल १०.५३
आवर्तित (जंघाकर्म) ९.२५९
आविद्धचारी ३१.३४८
आविद्धनाट्य १३.६१; २६.३१
(डिम,समवकार व्यायोग,ईहामृग)
आविद्धवक्त्र (हस्त) ९.१९०
आविद्धाचारी १०.३८
आविद्धाङ्गहार २६.२८
आवेग ९.६३
आवेध्य २१.१३
आवेष्टित (करण) ९.२१५
आशीः १६.२८
आश्रावण ५.३०
आश्रावणा ५.१८,४५,५३; २९.८४–८८
आसनविधि १२.२१३
आसारित ४.१४,२८२;२९.११२–११४; ३१.५४,५५,३१.१५९-१८९
—क्रिया ५.२१
आसीन १९.१२५
—पाठ्य ३१.३४२
आसुरशीलाङ्गना २२.१०४,१०५
आस्कन्दितमण्डल १०.५०
आस्यकर्म ८.१५४
—उद्वाहि ८.१५५,१५९
— निर्भुग्न ८.१५५,१५७
—भुग्न ८.१५५,१५८
— विधुत ८.१५४,१५७
—विनिवृत्त ८.१५४,१५६
—विवृत्त ८.१५५,१५९
आस्यज कर्म ८.१५४
(विनिवृत्त, विधुत, निर्भुग्न, भुग्न, विवृत्त, उद्वाहि)
आहार्य १८.४६
आहार्याभिनय २१.१

इ

इंगित २२.१६०,१६६,२३६
इतिवृत्त १९.१,२,१३
(आधिकारिक,प्रासंगिक)
इतिहास १.१९
इन्द्रजाल १८.८७
इलावृत्त १३.२१
इष्ट—(निर्देश) १२.९०

ई

ईर्ष्या—(योनि) २२.२६६
(वैमनस्य, व्यलीक, विप्रिय, मन्यु)
ईश्वरीपिण्डी ४.२५३
ईषत्प्राप्ति १९.११
ईहामृग १८.७७-८२

उ

उक्तप्रत्युक्त १९.१३५; ३१.३६७.
उग्रता ७.८१
उच्चारण- स्थान १७.१०५
(उरः ,कण्ठ, शिरः)
उत्क्षिप्त ८.३५
उत्तम १;११३; २३.५६

—प्रकृति ६.५२-५४,६०; १२.१३
उत्तम (अनधीत) १७.३५
उत्तमयुवप्रकृति ६.४६
उत्तमा (वेश्या) २३.३५–३८
उत्तमाधममध्य स्त्री २१.१३७
उत्तमा प्रकृति २४.२–३
उत्तमा प्रमदा २२.२४१; २४९
उत्तमोत्तमक १९.१३४; ३१ ३६४
उत्तानावंचित (हस्त) ९.१९५
उत्थापक २०.४५
उत्थापन ५.२२,४४,४८; १५.१५०
उत्पाद्य वस्तु १८.५८
उत्सङ्ग (हस्त) ९.१३९,१४०
उत्साह ६.६७; ७.२१
उत्साहन २३.११
उत्साहे दृष्टि ८.५८
उत्सृष्टिकाङ्क १८.९३–९६
उत्स्पन्दिता (चारी) १०.२४
उदात्ता २३.३४
उदारता १६.११०
(गुण)
उदाहरण १६.११; १९.८४
उद्गत ३२.२८०
उद्घट्टित ४.१६४; ४.१८७
(पाद) ९.२६६–२६७
उद्घात्य (वाद्य) ३४.२४९
उद्घात्यक ५.१६६; १८.११६
उद्धत (नाट्य) २६.२९
उद्धतपुरुष १८.७९; २६,३२
उद्भेद १९.७४
उद्वर्तन (ऊरू) ९.२५३,२५५
उद्वाहित ११.७
(उरः कर्म) ९.२३१
(कटि) ९.२४७,२५०
उद्वृत्त ४.१५२
(हस्त) ९.१८५
उद्वृत्तक ४.२३१
उद्वृत्ताचारी १०.३९
उद्वेग १९.८८; २२,१८१,१८२
उद्वेष्टित (करण) ९.२१६; ९.२२१,
उन्नत (पार्श्वकर्म) ९.२३६,२३९
उन्मत्त १२.१२३–१२७
उन्मत्तक ४,७५
उन्माद ७.८४;२२.१८५,१८६
उन्मादन २२.३३१
उपकरण २१.१७२,१९७
उपकरणार्थ १९.४
(फल्योगस्य)
उपक्रीडनक २३.३४
उपक्षेप ५.२९,१६८; १९.६९
उपगूहन १९.१०२; २२.२८९
उपचार २२.९८
—विधि २२.१५१
उपदान २३.२७
उपदेश २२.५९
उपन्यास १९.८१; २३.२८
उपपत्ति (लक्षण) १६.३५
उपमा १६.४१–५२
(प्रशंसा, निन्दा, कल्पिता, सदृशी, किंचित्सदृशी)
उपवहन १२.२
उपवेद १.१८
उपसर्पण २२.२१०
उपसृतक ४.१५३
उपहसित ६.५७
उपाङ्ग ८.१४

उ

(नेत्र, भ्रू, नासा, अधर, कपोल, चिबुक)
उपाध्याय १७.६९; ३४.२७४
उपालम्भ २२.२६०,२७५
उपाश्रय २१.२१५
उपोहन ३१.३३५
उरः कर्म ८.२२३
(आभुग्न, निर्भुग्न, प्रकम्पित, उद्वाहित, सम)
उरः पार्श्वकर्म ९.२२२
उरः पार्श्वार्धमण्डल ९.२०५
उरोमण्डल ४.११५
(हस्त) ९.२०४
उल्बण (हस्त) २०.८
उल्लोकितदर्शन ८.१०९
उष्ट्रसत्त्वाङ्गना २२.१२८,१२९
उष्णिक् ३२.२२९

ऊ

ऊरूकर्म ९.२५
(कम्पन, वलन, स्तम्भन, विवर्तन, उद्वर्तन)
ऊरूद्वृत्त ४.१५९
ऊरुद्वृत्ता (चारी) १०.२२
ऊर्णनाभ (हस्त) ९ १२०,१२१
ऊर्ध्वजानु ४.८६
—चारी १० ३३
ऊर्ध्वमण्डल (हस्त) ९.२०३
ऊर्ध्वसंस्थ (करण) ९ २२०

ऋ

ऋतुकाल २२.२१०

ए

एकभाव १९.१५
एकहार्य १८.१०८
(वीथी) १८.११२
एकार्थ (काव्यदोष) १६ ९१
एलकाक्रीडित ४.१५८; १२.५६,७५
(चारी) १० २०
— मण्डल ११ ५८

ओ

ओघ ३४ १०७ (सन्ध्यन्तर)
ओजः १९.१०९ ओजः (गुण) १६.१०५

औ

औत्पत्तिक १८.४५
औत्सुक्य ७.७०
औदार्य २२.३१
औपम्यगुण ३२.३५२-३६४ (कस्य केनोपमा)

क

कक्षा १३.१
कञ्चुकीय २४.६८
कटिच्छिन्न ४.७१
कटिभ्रान्त ४.१०४
कटिरेचक ४.२४८
कटीकर्म ९.४४-२४५
(छिन्ना, निवृत्ता, रेचिता, कम्पिता, उद्वाहिता)
कटीसम १४.८०
कण्ठगुण ३३.१२,१३
(श्रावण, घन, स्निग्ध, मधुर, अवधानवान्, त्रिस्थानशोभी)
कण्ठदोष ३३.१६-२०
(कपिल, अव्यवस्थित, सन्दष्ट, काकी, तुम्बकी)
कण्ठमाधुर्य २६.१८
कथनिका ५.१३४
कथोद्घात २०.३५
कनकलता ३२.१८२
कनीयवेश्म २.१०,११
कपट १८.७१
कपटसंघात १६.३०
कपित्थ (हस्त) ९.५९,६०
कपोतक (हस्त) ९.१३०-१३२
कमलदलाक्षी ३२.२०८
कमलमुखी ३२.६९
(पद्मिनी)
कमललोचना ३२.२१८
कम्प ७.९६
कम्पन (ऊरू) ९.२५१-२५४
कम्पित ८.२०-२३
करण ४.१३, १९, २९, ३२, ३३, ५७, ९२, १७०, १७१; ९.१७१, २१२; १०.३; ३३.११
—संश्रयकर ९.२१२
(आवेष्टित, उद्वेष्टित, व्यावर्तित, परिवर्तित)
—सन्ध्यङ्ग १९.७४
करिहस्त ९.९९
करिहस्तक ४.१४८
करुण ६.४२,४६,६२,६३
—रस १८.९५
करुणस्य भावाः ७.१११
करुणे दृष्टिः ८.५०
कर्कट (हस्त) ९.१३४, ३५
कर्तरी मुख ४.३९,४२
कर्म ९.१७१
कर्मानुकीर्तन ५.३५
कर्मारम्भ १८.१००
कल १२.११
कलहान्तरिता २२.२१६,२२४
कला १२.१४; ३१.१३२
कला-कालप्रमाण ३१.६
कलापक ४.३२
काकली २८.३५
काकु १७.१०३,१०६
—द्विविधः १७.११०
(साकांक्ष, निराकांक्ष)
काकुभेदाः १७.१२८, १२९
कांगुल (हस्त) ९.८८,८९
काञ्चीयमक १६.६६
कान्त २२.३०६

कान्ति (गुण) १६.११२
कान्ति २२.२८
काम २२.९६,९७; २२.१५८,१९३ २०४, ३३१
(दशस्थानगत अभिलाषादि) २२.१६९
—तन्त्र २२.२०२,२२१; २३ ७७
कामशृंगार १८.७५
कामस्थान २२.१९७
कामाग्नि २२.१९८
कामार्त २२ १९९
कामिनी ३२.१०५
काम्यादृष्टि २२.१६१
कारक १९.७
कारिका ६.३, ६.११
कारुक २४.६८; ३५.३७
कार्य २२.२६, ३६, ८१; १९.१४, २६, ३६, १०६
—पुरुष १८.४१
—लक्षण १६.३७
काव्यकर्ता ५.१०८
(— ग्राम्य नाटक) ३६.३४
काव्यदोष १६.८८-९४
(गूढार्थ, अर्थान्तर, अर्थहीन, भिन्नार्थ, एकार्थ, अभिप्लुतार्थ, न्यायापेत, विषम, विसन्धि शब्द-च्युत)
काव्य-प्रस्तावक ५.१६९
काव्य-बन्ध १८.६
काव्यवस्तु ५.१३५
काव्य-संहार १९.१०३
काव्यहास्य १२.१४०
काव्योपक्षेपण ५.१६६,१६८
काष्ठासन १२.२१६
किलकिंचित २२.१८३
कुञ्चित ४.११३
—केश २१.१५२
—पाद ९.२७८
कुञ्चितादृष्टि ८.७१,९०
कुटिलक १.६०
कुट्टमित २२.२०
कुतप ५.७३,१००
—विन्यास २८.४; ३४.२१५
(नेपथ्यगहद्वारयोर्मध्ये)
कुथासन १२.२१६
कुमारी २४.६१
कुमुदिनी ३२.१९५
कुलजा २२.२२६,२२८,२३१,२३२
कुलस्त्री १८.५२
कुशीलव ३५.३८
कुसुमवती ३२.१६७
कुसुमसमुदिता ३२.१९५
कुहकाभिनय ८.४९; १२.१३१
कुहर २९.४३
कूर्परस्वस्तिक (हस्त) ९.२०९
कृतोद्वता ३२ १९९
केशच्छेदन २१.१४६
केशबन्ध (हस्त) ९.१९७
कैशिक (शास्त्रमोक्षणन्याय) १०.७४,८४
कैशिकी १.४२, ४४; २०.१३; २०.२५, ७३; २८.१३७;
कैशिकी २०.५२,५३
(नर्म, नर्मस्फुञ्ज, नर्मस्फोट)
कैशिकीवृत्ति १८.९;२७.९३
कोहल १.२६

क्रम १९.८४
क्रान्तक ४.११२
क्रान्तमण्डल ११.४३
क्रिया १.४४; २६.२
—शृंगार ६.७७
क्रीडनीयक १.११
क्रोध ६.४; ७.१५
(सन्ध्यन्तर) १९.१०८
क्रोधे दृष्टिः ८.५६
क्रौञ्च ३२.२५९
क्षत्रिय-स्तम्भ २.४७,५१
क्षमा (लक्षण) १६.३१
क्षाम (जठर) ९.२४१,२४२
क्षुरकर्म २१.७२

ख

खञ्जक ३२.२९५
खञ्जगति १२.१३१
खटक (हस्त) ९.१३७
खटकामुख (हस्त) ९.१८४
खटकस्वस्तिक २५.१९
खण्ड १०.४;११.७०
खण्डिता २२.२१७; २२.२२४
खरसत्त्वा २२.१३२
खलीनग्रहण (हय) १२.१०७
खल्व (जठर) ९.२४२
खेटक १०.७६,७८,८०
खेद १९.९२

ग

गंगावतरण ४.१६९
गजक्रीडितक ४.१२९
गजदन्त (हस्त) ९.१५४,१५५
गण २८.९२
गणना २५.२०
गण्ड १८.१२४
गण्ड ८.१३६
(क्षाम, फुल्ल, घूर्ण, कम्पित, कुञ्चित, सम)
गण्डकर्म ८.१३७
(कम्पित) ८.१३८,१४०
(कुंचित) ८.१३८,१४०
(क्षाम) ८.१३७,१३९
(घूर्ण) ८.१३८,१४०
(फुल्ल) ८ १३७,१३९
(सम) ८.१३८,१४१
गण्डसूची ४.१३२
गतिपरिक्रम ४.५६
गतिप्रचार १२.१४; १३.६९
गन्धर्व १.५१
गन्धर्वसत्त्वाङ्गना २२.१०६,१०७
गम्या १७.८७
गरुडपक्ष ९.२०१
गर्भ १९.४१
गर्भस्याङ्गानि १९ ६१,६२
गर्व ७.६७
गाता ३३.२
गान (पंचविध) ३२.३१०
(प्रवेश, आक्षेप, निष्क्रम, प्रसादिक, आन्तर)
—नर्कुटक ५.१३३
गान ४.३१२;५.३३,१०१; ६.१०, ३०; ३२.४२५;३३.५,६

गानयुक्त्योपमा ३२.३६९
गानयोग १.५१
गान्धर्व २८.८,९
(स्वर-, ताल-पदात्मक)
गम्भीर्य २२.३८
गायत्री ३२.२२८
गायिका ३३.४
गिरा ३२.८८
गीत १.१७;४.१४,२९३; ५.१५८;
१८.५९; ३१.५४,१८९-३२९
गीतक ५.४७
गीत-विधान २२.२९२,३२०
— विधि ५.२१,५८
गीतार्थाभिनय ४.२८३
गीति २९.४५; ३२.३७५
गुण १९.२७
गुण (काव्य) १६.९५, ९६
(श्लेष, प्रसाद, समता, समाधि,
माधुर्य, ओजः, पद - सौकुमार्य,
अर्थव्यक्ति, उदारता, कान्ति)
गुणकीर्तन १६.९
गुणदोष ३३.१
गुणौचित्य १६.११४–११७
गूढार्थ १६.८९
गृध्रावलीनक ४.१३५
गेय २.२१
गेयपद १९.१२१; ३१.३३२
गोत्रस्खलित (सन्ध्यन्तर) १९.१०८
गोपुच्छाग्र १८.४२
गोब्राह्मण ५.१०५
गोमुखीमार्ग ३४.४९, ५०
गोसत्त्वाङ्गना २२.१४३, १४४
ग्रन्थन १९.९८
ग्रह २८.३७
ग्रामत्व १८.५
ग्राम्य १६.९०
—धर्म ३६.३३
ग्रीवाकर्म ८.१७०–१७६
समा, वलिता, विवृत्ता, नता, उन्नता,
त्र्यश्रा, रेचिता, कुंचिता, अंचिता)
ग्रीवाकर्म (अंचिता) ८.१७४
(उन्नता) ८.१७२
(कुञ्चिता) ८.१७४
(त्र्यश्रा) ८.१७३
(नता) ८.१७२
(रेचिता) ८.१७३
(वलिता) ८.१७५
(विवृत्ता) ८.१७५
(समा) ८.१७१
(रेचक) ४.२४९
ग्लाना दृष्टि ८.६७, ८८
ग्लानि ७.३१

घ

घन ६.२९; २८.२
— पंक्ति ३२.७५
घात २७.१८,७५,७६
— स्थान (कायस्थ) २७.३३
घूर्णित ४.९३

च

चक्रमण्डल ४·११४
चक्रवाल १६·७२
चञ्चत्पुट ३१·८
चञ्चलगति ३२·१२६
चतुर ४·१००; २३·५४
(हस्त) ९·९३–९९
चतुरश्र २·८, ८६, १००, १०४; १०·९५
(हस्त) ९·१८४
चतुर्थयौवन २३·४६–५१
चतुर्मार्ग ३४·४०
(आलिप्त, अङ्कित, गोमुख, वितस्ता)
चतुर्वाकी अङ्गना ३१·३३७
चतुर्विध वर्ण १७, १०९
(उदात्त, अनुदात्त, स्वरित, कम्पित)
चतुर्व्यवसित १६·८१
चपलता ७·६०
चपला ३२·१०१, १७४; ३२·२५७
चरित १८·४८
चारी ४·५९, १६९; ५·२७, ५२, ५३, १६४; १०·३-७
—प्रयोग ११·१९
—योग १२·१२९
—श्लोक ५·१२३
चाषगतमण्डल ११·६८
चाषगति ११·५९
चित्र १९·१०९
चित्रकर ३५·३७
चित्रपद १९·१३६
चित्रा ३२·११८
चित्राभिनय ३५·१
चिन्ता ७.५० २२.१७५
चिन्ताभिनय ७.५०
चिबुककर्म ८.१४७
(कुट्टन, खण्डन, छिन्न, चुक्रिकत, लेहित, सम)
(कुट्टन) ८.१४८, १५०
(खण्डन) ८.१४८,१५१
(चुक्रिकत) ८.१४९, १५२
(छिन्न) ८.१४९,१५१
(लोहित) ८.१४९, १५२
(सन्दष्ट) ८.१५०, १५२
(सम) ८·१४९, १५२
चुम्बन २२·२९६
चूर्णपद १४·३८–४०; १८·३६
चूर्णवास २२.२३८
चूलिका ३२·३८८; ३२·३९४
चेट १२.१४८; २१.१५५
चेष्टा २१.४८

छ

छन्दस् १४.५३
—औचित्य १६ ११७-१२०
छन्दक ३१.३२६
छन्दोविचिति १५ १-२२७
छन्दोविधान १४·१-१३३
छन्दोवृत्त ३२.४६

छन्नवेष १३.२०
छल १८·१२३
छादन १९·९४
छाया ३१·३४९

छिन्न ४.१०६
छिन्ना (कटि) ९.२४५, २४८
छेद्य १०·८८

ज

जगती ३२·२३५
जङ्घाकर्म ९·२५८
(आवर्तित, नत, क्षिप्त, उद्वाहित, परिवृत्त)
जडता ७.६६; २२.१८९-१९०
जनान्तिक २५·८६, ९०, ९१
जनार्दन ५·९८
जनित ४·१५५
जनिताचारी १०·२५
जया ३२·६१
जर्जर १·७३-७५; १.९२, ९४; ३·१२, ७३,७७; ५·५१, ६८, ८१, ८२, १२०, १२४; २१.१७३
—ग्रहण ५·७६
—पूजा ३·८२
—श्लोक ५·२५, ११४, ११५

जला ३२·९०
जाति ३४·१४८–१६९
(अष्टादश-विध)
जाति १८.५; २८.३७-४५
—भाषा १७.२७; २९.३१
—राग २८ ३६
जिह्मदृष्ट २५.१६
जिह्मा ८.७३,९१
जीवित २२.३१०
जुगुप्सा ७·२६
—दृष्टि ८·६०
ज्ञान ६.६,७; ३३.११
ज्येष्ठ २३·५५
(उत्तम) ६.५३
—अभिनय ९·१७३; २२·२
—वेश्म २.१०,१२

ड

डिम ४·१०; १८·८३–८८, १९·४५
डोलापाद ४.१२१

त

तत ६.२८; २८.२
—वाद्यविधान ३४.१
तनुमध्या ३२·७८
तन्वी ३२.१०३,१६५
तलपुष्पतट ४.६२
तलमुखहस्त ९.१२५
तलविलसित ४.११७
तलसंस्फोटित ४·१३०
तलसंघट्टित ४ १५४
ताण्डव ४.२६१; ३४.१७९, १८६,२२४
—विधि ५.१५३

तात १७.६९
तानक्रिया २८.३४
तापन १९.७७
ताम्रचूड (हस्त) ९.१२२-१२६
तार २९.३९
तारगति २८.७०
ताराकम्पन ८.९९
ताराकर्म ८.९६
(भ्रमण, वलन, पात, चलन, सम्प्रवेशन, विवर्तन, समुद्वृत्त, निष्क्राम, प्राकृत)
तारा
—चलन ८.९९, १०२
—निष्क्राम ८.१००,१०२,१०३
—पात ८.९९,१०३
—पुटभ्रू कर्म ८.९६
—प्रवेशन ८.९९,१०३
—प्राकृत ८.१००,१०४
—भ्रमण ८.९८,१०२
—वलन ८.९९,१०२
—समुद्वृत्त ८.१००
ताल ५.३२,६१; २८.२०; ३१.३६८
तालवृन्त (हस्त) ९.१८५
तिर्यक (करण) ९.२२०
तिर्यकस्थित (हस्त) ९.१८६
तृतीय यौवन २३.४५, ५०
तेजस् २२.४१
तोटक ३२.२८८; १९.८७
तोरण श्लिष्टा २२.२४७
तौरिक ३५.२६
त्रस्ता दृष्टि ८.८१, ९४
त्रास ७.११
त्रिकपट १८.६३
त्रिगत ५.१३३; १८.१२४; ३४.३७
(तत्त्व, अनुगत, ओघ) ३४.४०
त्रिपताक ९.४, २७–३४; ९.१९९; २५.९४
त्रिपताका ४.१६८; २५.६७
त्रिपदी ५.१३२,१४६
त्रिपाणि ३४.३७
त्रिपाणिक ३४.४०
(समपाणि, अवपाणि, उपरिपाणि)
त्रिपुरदाह ४.१०
त्रिपुष्कर ३४.२७
त्रिप्रचार ३४.४०
(समप्रचार, विषमप्रचार, सम-विषमप्रचार)
त्रिपहार ३४.४०
(निगृहीत, अर्धनिगृहीत, मुक्त)
त्रिमार्जन ३४.३७
(मायूरी, अर्धमायूरी, कार्मारवी) ३४.४०
त्रिमूढ ३१.३५५
त्रिमूढक १९.१३०
त्रिपति ३४.३०
(समा,सोतोगता,गोपुच्छा)
त्रिलय ३४.४०
(द्रुत, मध्य, विलम्बित)
त्रिविद्रव १८.६३
त्रिशृङ्गार १८.६३
त्रिष्टुभ् ३२.२०६,२३४
त्रिसंयोग ३४.४०
गुरुसंयोग,लघुसंयोग,गुरुलघु संयोग)
त्रिसाम ३४.२१७–२२१

त्रैलोक्य (मण्डप) १३·५
त्र्यश्र २·८,१०१, १०२; ६·३०

द

दण्ड (सन्ध्यन्तर) १९·१०७; २३.६८
—काष्ट २१·१८२
—पक्ष ४·९५
पक्ष (हस्त) ९·२०२
—पाद ४·१४३
—पादमण्डल ११·२४
—पादाचारी १०·४४
दण्डकरेचित १७·९६
दत्त १७·९६
दत्ता १७·९८
दर्शनप्रकार ८·१०५
सम, साची, अनुवृत्त, आलोकित, विलोकित प्रलोकित, उल्लोकित अवलोकित)
दर्शन-विधि ८·१०५, ११०
दशरूप-विकल्पन १८·१
दशरूप-विधान १९·१५३
दाक्षिण्य १३·३८
दानवीर ६·७९
दिक्स्वस्तिक ४·७८
दिवासम्भोग २२·२०८
दिव्यचरित १८·४९
दिव्यनायक १८·९२
दिव्यपुरुष १८·७८
दिव्यप्रकृति १२·२६
दिव्यस्त्री १८·७८
दिव्याङ्गना २२·३२४,३२६
दिव्यनायिका २४·२५
दीपक १६·५३
दीपच्छादन २२·२८९
दीप्तकाव्य-रस १८·९३
दीप्त रस १८·८५
दीप्ता ३२·१२४
दीप्ति २२·२८
दुःख २२·२०९
दुर्निमित्त २२·२५५
दुश्शील २२·३१३
दूत (सन्ध्यन्तर) १९·१०९; २३·१३
दूती ८·१७५,१७६; १८·६०; २२.१९९; २३·१४
दूराध्वान १२·११८
दृश्य १·११
दृष्टान्त १६·२५
दृष्टि १३·३६; २१·१६०
(षटत्रिंशत्) ८·४५
—लक्षण ८·४०
—विधान ८·४१–४६
(४९ दृष्टयः)
दृश्य २५·१४
देव १७·८०
—शीलाङ्गना २२·१०२,१०३
देवानुकरण १२·२८
देवी १७·८८; २४·३६–३७
—प्राप्ताभिषेका २२·२०५
देशभाषा १७·४८
देहली १·८९
दोधक ३२·१९७

दोल (हस्त) ९·१४८
—पादाचारी १०·३६
दैन्य ७·४९
दैविकीसिद्धि २७·१५
द्युति १९·९२; १९·१००
द्रव १९·९०
द्रव्य २१·१७२; २१·२०१
द्रामिडी १७·५६
द्रुतगति १२·१३
द्रुतपादगति ३२·२१०
द्रुतलय ५·८५
द्रुतलयाध्रुवा ३२·३२३
द्रुता ३२·४०,३२०
द्रुमारोहण १२·१०३
द्रुहिण ६·१६
द्वारपत्र १·८८
द्वारशाला १·८८
द्वितीययौचन (नारी) २३·४४,४९
द्विमूढक १९·१३३
द्विहार्या (वीथी) १८·११२

ध

धनुष्प्रयोग-करण १०·९६
(प्रमार्जन-परामर्श, आदान,ग्रहण-क्रिया, सन्धान, शरविन्यास, विशेष, मोक्षण)
धर्मवीर ६·७९
धर्मशृंगार १८·७३
धर्मी ६·१०; १३·७०
धर्मोपघातजकरुण ६·७८
धातु २९·५८
धीरप्रशान्त १७·३३
धीरललित १७·३२
धीरोदात्त १७·३२
धीरोद्धत १७·३२
धुत ८·२४,२५
धूर्त १८·११०; २१·१५३
धृति ३२·५१
धैर्य २२·३०
ध्रुवा ५·५७,१२६; ६·३०; १२·३; ३१·२५; ३२·१, ७; ३२·८; ३२·४०, ३०४; ३४·१७५,२५१
ध्रुवा (उत्थापनी) ५·५८
(उपवृत्त, प्रवृत्त, वज्र, शीर्षक) ३२·१०
ध्रुवागान विकल्पा ३२·३०७
ध्रुवा (गेयावकृष्टा) ५·१०२
ध्रुवा (त्र्यश्रोत्थापनी) ५·१४१
ध्रुवा (परिवर्तिनी) ५·८९
ध्रुवा (प्रावेशिकी, आक्षेपिकी, प्रासादिकी, अन्तरा निष्क्रामिका) ३२·२७
ध्रुवाभाषा ३२·३८३
ध्रुवाविधान १४·१०९
ध्रुवा (षट्प्रकारा) ३२·३२९
(शीर्षका, उद्धता, अनुबद्धा, विलम्बिता, अड्डिता, अपकृष्टा)
ध्वज १·५९,६९
—मह १·५४,५५
ध्वजिनी ३२·२८६

न

नखकुट्ट १.३३
नट ३५.२७
नटी २०.३०
नत (पार्श्वकर्म) २.२३५,२३९
नदी ३२.१३९
नन्दन २२.३११
नन्दी ३५.२९
नयनाभिनय ८.१६७
नर्कुटक ३२.२७२,२७३
नर्तक १.१२५; ७.२४
नर्तकी २.२७८; ३.८३–८४; ५.१५६; २२.३२०; २४.४९–५२
नर्म १९.७८; २०.५७–५८; २७.९४
—गर्भ २०.६१
—द्युति १९.७८
—स्फुञ्ज २०.५९
—स्फोट २०.६०
नवयौवना २३.४८
नलिनी ३२.९६
नाग १२.१०७
नागसत्त्वाङ्गना २२.११०
नागापसर्पित ४.१६७
नाटक ५.१५५; १८.१०–४४; १९.१४६-१५२; २२.३००
—गुण (पात्र, प्रयोग, ऋद्धि) २७.९८-१०१
नाटकीया ३५.३४
नाटिका १८.५७-६०
नाट्य १.१५, ५१, ६५, १०१, १०७, ११२-११९; २.१८; ३.११; ४.५ १२; ६.६; ८.४५; ९.१८१; १०.९१,९४; १९.१४४ २२.१; ३२.४२५
(लोकचरित) ३६.११
—कर ३५.३१
—कर्म १.२२
—ग्रहण १.२२, २३
—ज्ञान १.२२
—धारण १.२२-२३
—कुमारी ३.९
—कोविद १.२
—गृह १.८०-८३; २.३१, १०५; ३.१, १०२
—धर्म २१.८, ९५; २२.१४९; २२.२९५
—धर्मी ६.२४;१३.७४-८६;१७.३१; २१.२०३
—प्रयोग १.२२-२५
—प्रसिद्धि ३ १२
—मण्डप १.८२, ८३; २.३, ६, २५ ८१, ८७; ३.१५; १३.१
—मण्डप द्विभूमि २.८०
—मातृ २.३; ३.३०, ४५, ६७, ८६
—योग २१.१०१
—रस ६.३२,३३
—वार २७.८८-८९
—विघ्न ३.८
—विध्वंसन ३.९५
—विलास २६ ३४

—विविर्धन ३.१४
—वेद १.४-७, १६-२०, २५, ५५, १०३, १०६; ३६.७-८
—वेश्म १.७८-७९; २.२, ८५,१०२
—शक्ति ४.५७
—शरीर १९.१
—शास्त्र १.१
—संग्रह ६.३१; ८.१३
(शिर, हस्त, कटी, वक्षः, पार्श्व, पाद-समन्वित)
—समाश्रयध्वनि ३६.२३
—सिद्धि ३.६३
—हस्त ९.२१३
नाट्याचार्य २.५९; ३.३,८८, ९० १००; ३३.११
नाट्यायित २२.४८, ४९; ३१.३५७
नाट्यालङ्कार १.४७
नाट्योपकरण २१.१९८, २०५,२२३
नाडिका १८.६४
नाथ २२.३०८
नान्दी १.५६; ५.१४, २४, १०४ १०९, ११०, १५४; ३४.२२४; ३६.२४;
—पाठक ५.२२
—प्रयोग ३६.२१
नाम १७.१००
—विधान १७.१०२
नायक १७.३३; १८.१७, ५८; २२. २५६, २६०, ३३१; ३५.३२
(धीरोदात्त, धीरललित, धीरोद्धत, धीरप्रशान्त) २४.१७-१९
(प्रधान) २४.२२
नायकागमन २२.२५०
नायिका १.९७; ४.३१०; २२.२११, २१२
(वासकसज्जा, विरहोत्कण्ठिता, स्वाधीनभर्तृका, कलहान्तरिता, खण्डिता,विप्रलब्धा, प्रोषित-भर्तृका अभिसारिका) २२.२११-२१२
(दिव्या, नृपपत्नी, कुलस्त्री, गणिका) २४.२३
(धीरा, ललिता, निभृता, उदात्ता) २४.२४-२६
नालिका २२.२४५; १८.११८
नासाकर्म ८.१२९
(नता, मन्दा) ८.१३१, १३४
(विकूणिता) ८.१३२,१३५
(विकृष्टा) ८.१३१, १३४
(समा) ८.१३२, १३६
(सोच्छ्वासा) ८.१३१, १३५
निकुञ्चित ४.८७
निकुट्टक ४.७०
निगम ६.१२
निघण्टु ६.१२
नितम्ब ४ १४६
—हस्त ९.१९६
निद्रा ७.७१
निबन्ध ६.९
निमित्त २२.२५३
—शोभन २२.२५७
नियता फलप्राप्ति १९.१२
नियुद्ध १८.८६
—समय १२.१५६
नियुद्धे ४.५६

निरुक्त ६.३; १६.१२, १३
निरोध १७.७९; १९.९८
निर्गीत ५.३१-४४
निर्णय १९.९९
निर्देश २२.५८
निर्भासन १६.२६
निर्भुग्न (उरःकर्म) ९.२२६-२२७
निर्लज्ज २२.३१८; २३.६१
निर्वहण १८.४३; १९.४३; ३१.३४४
—अङ्गानि १९.६५-६७
(सन्धि, निरोध, ग्रथन, निर्णय, परिभाषण, द्युति, प्रसाद, आनन्द, समय, उपगूहन, भाषण, पूर्ववाक्य, काव्यसंहार, प्रशस्ति)
निवर्तन ९.२५३, २५६
निर्वेद ७.२८, २९
निवृत्ता (कटि) ९.२४६,२४९
निवृत्यङ्कुराभिनय २२.५०
निवेश ४.१५७
निषध (हस्त) ९.१४१-१४७
निष्क्राम ६.२९;१८-२३
निष्ठुर २२.२३९
निस्तम्भित ४.६४
निहञ्चित ८.३२,३३
नीच १८.५५
नीचा (वेश्या) २३.३५-४१
नीलतोया ३२.९८
नूपुर ४.९७
नूपुरपादिकाचारी १०.३५
नृत्त १.४४; ४.५६, १७०, २६१-२६८, २७८, २८४, २९५, ३००,३०४-३१०; ५.९१, १२७, १४२, १५३, १५८; ८.१५,१६; ९.१८१, २११, २१९; १०.७ १०.९१, ९४;१२.१७७;१८.५९; २१.२२०; ३१.७०, ३४७,३५०; ३२.५५, ३७८, ४२४;
—अभिनयन ९.१९८
—कर ९.१८३
—करण ४.३१
—मातृका ४.३१
—हस्त ४.५९
नृत्य ४.१३; ४.३०
—करण ४.३०
नृप (गुण) २४.७५–८०
नेपथ्य २१.२
—गृह २.३५, ६२, ६९, ९६
नेपथ्यगृहद्वार १३.२
नेपथ्यजविधि २१.३
नेपथ्यभूमिधि १.८५
नेपथ्यरौद्र १२.४९, ५१
नेपथ्यशृंगार ६.७७
नेपथ्य (पुस्त, अलंकार, अंगरचना,सञ्जीव) २१.५
नैष्क्रामिकौ ध्रुवा ३२.३१२
न्याय २०.१८,१९
न्यास २७.७२
न्यायादपेत १६.९३

प

पक्षप्रद्योतक [हस्त] ९.२०१
पक्षवंचित [हस्त] ९.२००
पक्षी [गति] १२.१५२
पंक्ति ३२.९८, १४४, २०१, २३३

पचपदी ५.९२, १२१, १२९, १४६
पंचमवेद १.१२, १५
पंचसन्धि १९.३७
मुख, प्रतिमुख, गर्भ, विमर्श
निर्वहण)
पट १२.३; ३१.३३३
—अक्षेप ३२.४१३
पताक ९.४, १८–२६
पताका ९·२१०; १९.२४, २८-३०
—स्थानक १९.३०-३४
—हस्त २५.२१
पद २८.१७
(निबद्ध, अनिबद्ध)
—उच्चय १६.१८
पद्मकोश (हस्त) ९.२०७
पद्मकोशक (हस्त) ९.८०, ८३, १८८
परभाव २१.९१; २६.७–८
परस्थ (मार्ग) २२.६८; २२.९४
परारति २२.२०७
परार्थ १९.१९
—वर्णना २२.९४
परावृत्त ४.२२३; ८.३४
परिकर १९.७०
परिक्रम १३.३
परिगीतिका ३२.७
परिघट्टना ५.१९, ४६;
२९.१०५–१०९
परिचारिका २४.५५, ५८
परिजन २०.५
—कथानुबन्ध १८.२८
परिदेवन (लक्षण) १६.३९
परिधानक ३१.३३८
परिन्यास १९.७०
परिपटी २२.२०९
परिपार्श्विक ५.६८
परिभावना १९.७३
परिभाषण १९.९९
परिवर्त ५.६१, ६५, ७५
परिवर्तक २०.४७
परिवर्त्तन ५.२३, ४९, ९९, १५०;
३१, ३६६
परिवर्तित (करण) ९.२१८
परिवाहित ८.२२, २८
परिवृत्त ४.१३३
परिवृत्तक रेचित ४.२१८
परिसर्प १९.७६
परिहास भाषण १८.१०३
परोक्ष (मार्ग) २२.६२, ७०
—अभिनय २२.९३; २५.२२
पर्यस्तक ४.१७९
पर्युपासन १९.८०
पर्वताभिनय २५.७८
पल्लव (हस्त) ९.१९६
पशु (गति) १२.१५२
पश्चात्ताप १६.३३
पाणि ५.६१
पाठ्य १.१७; २.२१; १४.७
१८.५३; १८.५९
—गुण १७.१०३
—योग १७.१०८
—विधि ३३.५, ६
पात ५.८६, १४४
पात्र २७.१००; ३५.२, ३
—नियोजग ३५.५–२०
—प्रकृति (अनुरूपा, विरूपा-
नुरूपिणी) २६.१

—प्रवेश १२.३
पादकर्म ८.२६५
(उद्घट्टित, सम, अग्रतलसंचर, अञ्चित, कुञ्चित)
पादगत (नायक) २२.२९०
पादगति प्रचार १२.२०
पादचारी ५.९०; ९.२८२; १०.४९, ५०
—स्थानक १०.५०,५१
(वैष्णव, समपाद, वैशाख, मण्डल, प्रत्यालीढ, आलीढ)
पादप्रचार ४.१७०
पादरेचक ४.२४८
पादादियमक १६.७७
पादान्तयमक १६.६३
पादापविद्धक ४.९१
पारिपार्श्वक ५.२८, १०९, ११६, १२४, १३२; २०.३०
पार्श्वकर्म ८.२३४
(नत, समुन्नत- प्रसारित, विवर्तित, अपसृत)
पार्श्वक्रान्त ४.६३
पार्श्वकान्ता (चारी) १० ३२
पार्श्वच्छेद ४.२२७
पार्श्वजानु ४.१३४
पार्श्वनिकुट्टित ४.११०
पार्श्वमण्डल (हस्त) ९.२०३
पार्श्वस्वस्तिक ४.२०२
पिण्डी २.२५४
(सिंहवाहिनी, ऐरावती, झष पद्म, रूप, शिखी, धारा, पाश, नदी, यक्ष, हल, सर्प, गणेश्वरी, रौद्री)
पिण्डी ४.२७९, २८८
(शृंखलिका); ५.१५३
—करण १२ ६८
—बन्धु ४.२५२, २८१
पिशाच सत्त्वाङ्गना २२.११४, ११५
पिष्टकुट्टमण्डल ११.६७
पुटकर्म ८ ११०
(उन्मेष, निमेष, प्रसृत, कुंचित, सम, विवर्तित, विताडित)
उन्मेष ८.११२, ११५
—कुञ्चित ८ ११६
—निमेष ८.११५
—पिहित ८.११७
—प्रसृत ८.११५
—विताडित ८.११७
—विवर्तित ८.११५
—सम ८.११६
—स्फुरित ८.११६
पुरुष
—पंचविध ३४.२३५
—वाद्य ३४.२३५
पुरोधा २४.८१–८२
पुष्कर-सृष्टि ३४.९
पुष्प १९.८०
अंजलि १२.१६५
—गण्डिका १९. १२६; ३१.३४५
—पुट ४.६१; ९.१४९-१५१
—विवृद्धा ३२.२६१
पुस्त २१.६,९, १६५
(सन्धिम, व्याजिम, वेष्टिम)
पूर्ण (जठर) २.२४३
—सन्धि १९.१७

पूर्वरङ्ग ४.१०,१४-१५; ५.४७,१५, ५३-५६, १३७, १४०, १४५-१४९, १५७, १६९-१७४; ६.१; २०.२८; २७.४३; ३२.४२६; ३४.२२२; ३६.१२-१६
—विधान ३६.१५
पूर्ववाक्य १९.१०३
पूर्ववृत्तानुचरित १९.१४५
पूर्वा १३.६६
दिक् १३.११
पृच्छा १६.२४
पृष्ठस्वरित्तक ४.७७
पृष्ठानुसारी (करण) ९.२२०
प्रकम्पित (उरः कर्म) ९.२२९-२३०
प्रकम्पिता ९.२४७–२४९
प्रकरण १८.४४–५४
प्रकरी १९.२५
प्रकाशिनी ३२.१२०
प्रकीर्णक (हस्त) १९.१८७
प्रकृति १.९७; १२.१२; (१८.११३ अधम, उत्तम मध्यम) (२१.२ धीरोदात्तादि, उत्तमादि) २१.८८, ८९, ९५, १५८, १६१; (२२.१५२ त्रिविध स्त्रीणाम्) (२४.१, ८–१४ उत्तमा, मध्यमा अधमा) २६.२; (२८.६; ३२.३४७ उत्तमादि)
प्रक्षेप्य (आभरण) २१.१४
प्रख्यात वस्तु १८.९,९४
प्रख्यातोदात्त नायक १८.९
प्रगयण १९.७९
प्रग्रह-ग्रहण (यान) १२.१०७
प्रचार-युक्ति ९.१७१
प्रच्छन्नकाम १२.४७
प्रच्छन्नकामित १२.४५; २२.२०१, २०५, २०६
प्रच्छेदक १९.१२९
प्रतार १२.९८
प्रतिबोधन २२.२३१
प्रतिमुख १९.४०
—अङ्गानि १९.५८-६०
(विलास, परिसर्प, विधूत, तापन, नर्म, नर्मद्युति, प्रगयण, निरोध, पर्युपासन, पुष्प, वज्र, उपन्यास, वर्णसंहार)
प्रतिशिरः २१.१३९
प्रतिशीर्ष २१.१४९
प्रतिशीर्षक २१.१७१,१८८
प्रतिषेध १६.२३; १९.९३
प्रतिष्ठा ३२.५६, २२६
प्रतिहारी २४.६०
प्रत्यक्षमार्ग २२.६२
प्रत्यालीढ १०.७१
प्रत्याहार ५.१७
प्रत्युत्पन्न गति १९.१०८ (सन्ध्यन्तर)
प्रथम यौवन (नारी) २३.४३,४८
प्रथमसंगम २३.१७
प्रदान (सन्ध्यन्तर) १९.१०७;२३.६७
प्रधान १९.२७
प्रधानार्थ १९.२८
प्रपञ्च १८.१२१
प्रमदा २२.१४३

प्रमाण २१·४३
प्रमिता ३२·१४४
प्रमिताक्षरा ३२.२८४
प्रमोद २२·२०९
प्रयत्न १७·१३३,१३४; १९,१०
प्रयोक्ता १·२४; २·३०; ५·१५९; ८.३९
प्रयोग १·५ २२, ४१, ५२, ५४, ५८, ६४, ६७, ७६; ४·१ ५·३७; ५.१६०;
(सुकुमार-आविद्ध १३.५९; २६·२४, २५)
१४.७; १८·३६; १९ ५३-५४;२६.३१; २७·१०१
(गीत वाद्याङ्गसंयोग ३२·७८)
—अतिशय २०.३६
—सिद्धि ३२.११
प्रयोजन १९·२३
प्रयोज्य २६.६
प्ररोचना ५.२९, १३५; १९ ९५; २०.२८; ३४.२२४
प्रलय ७.९९,१०७
प्रलाप २२·५४
प्रलोकितदर्शन ८·१०९
प्रविचार १०.७५,७७
प्रवृत्तक २०.३७
प्रवृत्ति ६.१०,२६
(आवन्ती, दाक्षिणात्या, पाञ्चाली, उद्रमागधी १३.३७,५६)
प्रवेश ६.२९
प्रवेशक १३.२३; १८.२६-३९; १८.५४, २९-४०;
प्रशस्ति १९.१०४
प्रसंग १९·९१
प्रसर्पितक ४.१४९
प्रसव २२·२०९
प्रसाद (गुण) १६.९९; १९.१०१
प्रसादना २२.२८२-२८८
प्रसारित (करण) ९.२२१
(पार्श्वकर्म) ९.२३७, २३९
प्रस्तार १४.११७
प्रस्तावना ५·१६६; २०.३१
प्रहसन (शुद्ध, संकीर्ण)१८.१०१-१०७
प्राकृतपाठ्य १७.२
(समान शब्द, विभ्रष्ट, देशीगत)
प्राकृतप्रयोग १७.३६, ३७, ४५
प्राकृतभाषा १८ ३४
प्रागल्भ्य २२.३१
प्राङ्मुख ९.१८४
(हस्त)
प्राड्विवाक २४.८२-८९
प्राणिप्रवेश २१.१६२
प्राप्ति (लक्षण) १६·३२; १९·७२
—सम्भव १९.११
प्रावृट्कालाभिनय २५.३५
प्रावेशिकी ३२.३११
प्राश्निक २७.४९-५३,६४,६७-६९
प्रार्थना १९.८६
प्रासादारोहण १२.९७, १०३
प्रासादिक ६.२९
प्रासादिकी ध्रुवा ३२.३१४,३२५
प्रिय ३२.३०४,३०५; १७ ९३
प्रेक्षक १.५९;२.९१;२७.५४–६३ ७३ ७९
प्रेक्षणीय १ ६१

प्रेक्षा (गृह) २.७, ३.१०२
—कर्ता ५.१०७
—गृह २·१२
—प्रेङ्खोलित ४.१४५
प्रेष्य १२.१८८
प्रेष्या २२·२१०,२२६,२२९,२३१,२४३
प्रोत्साहन १६.१०
प्रोषितकान्ता २२·२२४
प्रोषितभर्तृका २२·२१९

फ

फल १९.१६
—आरम्भ ११.९
—प्राप्ति १९·५
—योग १९.४,७,९,१३
—समुत्कर्ष १९.५
—हेतु १९.१५
फलार्थ २२·२०९

ब

बद्धा चारी १०.२१
बन्धकुटिल १८.७६
बन्धनीय २१.१४
(आभरण)
बन्धयोग १८·५७
बल १·६३
बाला १२.१९३
बाह्य (कामोपभोग) २२.१५०
—जन १८·४९
—नाट्य २२.७७–८०
—पुरुष २४.७४
—प्रयोग(प्रेक्षागृहविवर्जित) १३.६५
—मण्डपभाग १३.८
—स्त्रीभोग २२.१५४
बाह्या स्त्री २२.१५२–१५५
बाह्याभ्यन्तरा (स्त्री) २२.१५३
बिन्दु १८.१६,३३; १९.२३; २९·६७
—विस्तार १८.१३
बिम्बोक २२.२१
बीज ५.१६८; १८.१४-२८,६३; १९.९,२२
बीजार्थयुक्ति १८.२३
बीभत्स १.३५;६·४३,४५,७३,८०
बीभत्से दृष्टिः ८.५४,५८
—भावाः ७.११६
बुद्बुदक ३२.२७७
बृहती ३२.१८४, २३२
ब्रह्मयजन ५.६९
ब्रह्मा ५.७२
ब्राह्ममण्डल ५.७२
ब्राह्मणस्तम्भ २.४६,५०

भ

भगवती १७.६८
भगवान् १७·६७
भट्ट १७.८०
भट्टिनी १७.८८

भदन्त १७.७९
भद्रक ३१ २९५
भद्रमुख १७.७६
भद्रा १७ ८७
भय ६.६९;७.२२
(सन्ध्यन्तर) १९.१०८
भयानक १ ३५;६.६९
(व्याज, अपराध, वित्रास) ६.८०
भयानके दृष्टिः ८.४८
भयानके भावाः ७.११५
भये दृष्टिः ८·५९
भरत-विकल्प ३५ २१-२३
भर्तृदारिका १७·८९
भवती १७·८२,८६
भाण १८ १०७-११०;१९.११७
भाण्ड १·८५; ५.१२८
—ग्रह ३२ ४१४
—वाद्य ४.३१७
–विन्यास १३.२
भारत (शास्त्रमोक्षण-न्याय) १०.७३-८०
–वर्ष १८.९७; २१.१०४
भारती १.४१; ५·१३३, १४८ २०.२५, २६, ७४
—अङ्ग (प्ररोचना, आमुख, वीथी, प्रहसन) २०.२७
—वृत्ति २०.७,११
भाव १.६३;२.२२; ६·३, १६ ३४, ३७,३८;७.७; १३.३४, ३६; १८.८५;१९.११,१२; १९.१०५; २१.१५९; २२.८, ८१, २०३, २२४, २३६; २५.४१
–अर्थ २२.२०१
–अभिनयन २५.४०,५१
–अनुकीर्तन १ १०७
भाव (कस्मात्) ७·१,२
–समुत्थान ८.१
भाविक १९.१३७
भाविनी ३२·२९७
भाषण १९.१०२
भाषा १७.४९
(मागधी, अवन्तिजा, प्राच्या, शौरसेनी, अर्धमागधी, बाह्लीका, दाक्षिणात्या)
–काव्य २७.४४
–विधान १७.६४,६५
भिन्नार्थ १६.९०
भुजंगत्रस्तरेचित ४.९६
भुजंगत्रासिता (चारी) १०.४२
भुजंगत्रासित ४.८५
भुजंगाञ्चित ४·१०१
भूतलतन्वी ३२.६७
भूमिका २६.२
–न्यास ३५.४१
–विनिवेशन २६.१३
–विन्यास ३५.१
भूमिजा विभक्ति २१.५४
भूमिसंचर १३·२०
भूमिस्थ प्रदर्शन २५.५
भूषण १६.५
भृङ्गार १.६०; ५·६८, ७९
भेद (सन्ध्यन्तर) १९.१०७ १९.७५;२३·६८
भोगवती ३२.११०

भोगिनी २४.४३
भौमीचारी १०.८—१०, २९
समपादा, स्थितावर्ता शकटास्या, अर्ध्यधिका, चाषगति, विच्यवा, एडकाक्रीडिता, बद्धा, ऊरूद्वृत्ता, अड्डिता, उत्स्यन्दिता, जनिता, स्यन्दिता, अपस्यन्दिता, समोत्सारितमत्तल्ली, मत्तल्ली)
भ्रमर ४.२०६
(हस्त) ९.१०१, १०२
भ्रमरक ४.९९
भ्रमरकमण्डल ११.४५, ४७
भ्रमरमाला ३२.१०८
भ्रमरी (चारी) १० ४५
(मत्ताली) ३२.५९
भ्रान्ति (सन्ध्यन्तर) १९.१०९
भ्रू (एका) ८.१२४
भ्रूकर्म ८.११८
(उत्क्षेप, पातन, भ्रुकुटी, चतुर, कुञ्चित, रेचित, सहज)
—उत्क्षेप ८.१२०, १२५
—कुञ्चित ८.१२२, १२७
—चतुर ८.१२१, १२७
—पातन ८.१२०, १२५
—भ्रुकुटी ८.१२१–१२६
—रेचित ८.१२२, १२७
—सहज ८.१२३, १२९

म

मकर (हस्त) ९.१५२–१५३
मकरसत्त्वा २२.१३०
मकरकशीर्षा ३२.८२
मणिगुण ३२.१८८
मण्डप २.८, १७, ३६, ९०, ९३ ९३, ९५
मण्डल १०.४
(स्थानक) १०.६६
मण्डल १०.२–५; ११.१–७
(अतिक्रान्त, विचित्र, ललितसंचर, सूचीविद्ध, दण्डपाद, विहृत, अलात, वामविद्ध, ललित, क्रान्त इति आकाशगानि)
भ्रमर, आस्कन्दित, आवर्त, समोत्सरित, एडकाक्रीडित, अड्डित, शकटास्य, अर्धक-पिष्टकुट्ट, अवगत इति भूमिगानि)
मण्डल गति (करण) ९.२२०
मण्डल स्वस्तिक ४.६९
मति ७.८२
मत्त चेष्टित ३२.२९९
मत्तल्लि ४.८८
मत्तल्ली १०.२८
मत्तवारणी १.९०; २.६३–६७; २.९९; ३ ४१, ७०
मत्तस्खलित ४.२०८
मत्ता ३२.११६
मत्ताक्रीड ४.१९७
मत्ताक्रीडा ३२.२६८
मत्स्यसत्त्वाङ्गना २२.१२६–१२७
मद ७.३८–४६; १९.१०९
—कलिता ३२.२२३
मदनवती ३२.१६३
मदनातुरा २२.१५९

मदविलसित ४.२१०
मद-स्खलित ४.१६०
मदिरा दृष्टि ८.८२, ९४
मधुकरिका ३२.११२
मध्य १.११३
मध्यम २३.५७, ५८
मध्यम (अभिनय) ९.१७३
मध्यमासारित ३१.९७
मध्यम ग्राम २८.३१.११३
मध्यमपात्र १८.५५
मध्यमपुरुष १८.५४
मध्यम प्रकृति ६.५२–५६, ६०; ९.१७२
मध्यम (मण्डप) १३.८
मध्यमवेश्म २१०, ११
मध्यमा गति १२.२४
मध्यमा प्रकृति २४.४
मध्यमा प्रमदा २२.२४१; २४.११
मध्यमा (वेश्या) २३.३५–४०
मध्यस्थ निर्देश २२.९२
मनोज्ञ ३२.११४
मनोज्ञा ३२.१२०
मनोरथ १६.२०
मनोवती ३२.१५२
मन्यु २२.२७३, २७४
मयूरललित ४.१४१
मरण २२.१९१, १९२; २५.१०१–१०४; ७.८६–९०; २५.११०
—अभिनय २५.१००
मलिना दृष्टि ८.६४, ८७
महत्तरा २४.५९
महागीत ४.१५
महाचारी ५.२७,५२,१२४; २४.२२४
महादेवी २४.३३–३५
महाभोग १९.१४०
महारस १९.१४०
महाराज १७.६९, ८३
मागधी १७.५७
मातृका ४.६०, १७३
मात्रा १४.१२१, १२२
—औचित्य १६.१२३–१२६
माधुर्य २२.२९, ३६, २३६
(गुण) १६.२०४
मानिनी २३.३२
मानुष-संयोग २२.३२९
मानुष सत्त्वाङ्गना २२.११९–१२०
मानुषी-सिद्धि २७.३, १५
माया १.६६; १८.८७; १९.१०८
(सन्ध्यन्तर)
मार्ग ५.१६८; १९.८३
—अभिनय १२.७२; २२.५१–५३
(आलाप, प्रलाप, विलाप, अनुलाप, संलाप, अपलाप, संदेश, अतिदेश, निर्देश, उपदेश, अपदेश, व्यपदेश)
—आसारित ५.२०, ४७; ३१.३३४
मार्ष १७.७४
मार्षक १७.७४
माला ३२.१६९
—यमक १६.८३
मालिनी ३२.८०
माल्यकृत् ३५.३६
माहिषसत्त्वाङ्गना २२.१३७, १३८
मित्रा १७.९८
मिथ्याध्यवसाय १६.१६
मुकुटकार ३५.३३

मुकुल (हस्त) ९.११७–११९
मुकुला दृष्टि ८.७०, ८९
मुख ५.१६८; १९ ३९
—चपला ३२ २१२
—राग ८.१६१, १६३, १६५–१६९
(प्रसन्न) ८.१६३
(रक्त) ८.१६४
(श्याम) ८.१६४
(स्वाभाविक) ८.१६३
(स्वाभाविक, प्रसन्न रक्त, श्याम) ८.१६१
मुखस्य सन्ध्यङ्गानि १९.५७–६०
(उपक्षेप, परिकर, परिन्यास, विलोभन, युक्ति, प्राप्ति, समाधान, विधान, परिभावना, उद्भेद, करण)
मुण्ड २१.१५२
मुण्डासन १२.२१६
मुष्टि ९.५५, ५६
मुष्टिक स्वस्तिक (हस्त) ९.२०५
मूर्च्छना २८·२७
मृगशीर्षक ९.८६–८७
मृगसत्त्वाङ्गना २२·१२५–१२६
मृदङ्ग (रूप) ३४.२५४–२७१
—वाद्य ३४.२९५
(नाटक-प्रकरण-भाण-प्रहसनेषु)
मृदङ्गी ३४ २९९
मृदव १८ १२२
मोट्टायित २२.१९
मोह ७ ५२

य

यक्षशीलाङ्गना २२.११६–११७
यति ५.६०; १२.७९
यथासन्धि १९.१०४
यन्त्र २१.८, १९३
यमक १६.५९–६२
(पादान्त, समुद्ग, काञ्ची विक्रान्त, चक्रवाल, सन्दष्ट पादादि, आम्रेडित, माला, चतुर्व्यवसित)
यवनिका ५·१२
यामकिनी २४.५६ ५७
युक्ति १६.३६; १९.७१
युद्ध ४.५६; १०.१०७; १८.८२
—चारी ४.५६; १२.१५
—नियुद्ध (रङ्गे) ११.७०; २१.२२०
—वीर ६.७९
योग १९.१४३
योन्यन्तरी भाषा १७.२८–३०
योषिदुपचार २३ ७९
यौवन २३.४३
(प्रथम, द्वितीय, तृतीय. चतुर्थ)

र

रङ्ग १-१२२, १२३; २.१, ९७; ३.७२, ९०–९५; ५.१०७, १३५, १६१, १६३, १६५; ६.१०, ३०; १८ २३; २७. १७, ३७, ३४.२२२ (स्त्री-बाल-मूर्खावकीर्ण)

रंगदैवत १.१२४
रंगद्वार ५.१४, २६, ५१, ११४; ३४·२२४
रंगपीठ १.९०, ९५, ९६; २.६३ ६४, ६८, ८९, ९२, ९६, ९८, १०२, १०३; ३.२; ४.२७५; ५.७२; १२.१८३
—परिक्रम १२.३
रंगपूजन ३.१६; ३.९८, १००
रंगमण्डप २.६५
रंगमण्डल १३.१०
रंगमण्डल (Stage) २६.५
रंगवर्ज्य २२.२४०–२४१, २९६–२९९
रंगशिरः २.७५
रंगशीर्ष २.३४, ६८, ७२, ७३, १००
रंगोद्योतन ३.१७
रजक ३५.३७
रजनी (त्रियामा) ३२.५३
रति ६.४६; ७.९; २२.१४७
—उपाय २२.२०१
रतिभावे दृष्टि ८.५७
रथगति (रथं विना) १२.८८
रथोत्तर ३२.२७५
रस १.१७, ४४, ६३; ६.२, १०, १५; ७.१२०, १२१; १९.१०५
—अभिव्यक्ति ७.७
—उचितजातयः २९.१–१३
—उचित लय १७.१३३
—उचितवर्ण १७.११०
—उद्भव ७.७
—निष्पत्ति ६.३२
—भावविकल्पन ६.४
रसोचितस्वर १७·१०३–१०५
रसक्रमेण मार्गनिर्धारण ३४.६३-६६
रसगन्ध २२.८५
रसजा दृष्टि ८.५६
रसत्व ६.२
रसदृष्टि ८·४१
(कान्ता, भयानका, हास्या, करुणा, अद्भुता, रौद्री, वीरा, बीभत्सा)
रसप्रयोग २०.७२
रसभाव ५.१५९
रस (समुत्थान) ८.१
राक्षसशीलाङ्गना २२.१०८–१०९
राजन् १७.८१
राजर्षि १८·९२
राजसम्भोग १८.४९
राजा २२.२०३
राजोपचार १८.६०; २२.३३२
राज्युपजीवी २१.१५३
राष्ट्र ५.१०७
रुचिरा ३२.१४२, २१४
रुदित (आनन्दज, आर्तिज, ईर्ष्या–समुद्भव) ७.११–१३
रुधिरस्रुति १०.८६
रूप १·६३; १९.८३; २१.७; २२.८४; २६.६; ३४.१०३
रूपक १६.५६–५८

रूपनिर्वर्णन २१.४३
रूपानुरूपा (भूमिका) २६.१५
रेचक ४.१९, २४८; ५.१५३
—करण ९.२४
रेचित ४.२३५
रेचिता (कटि) ९.२४६–२४९
(हस्त) ९.१९३
रेचित निकुट्टिक ४.९०
रेफ २९.६६
रौद्र १.३९; ६.४२–४४, ६४–६६
—रस ५.१३२
—दृष्टि ८.५२

ल

लक्षण (काव्यस्य) १.४
भूषण, अक्षर-संहति शोभा
अभिमान, गुणकीर्तन, प्रोत्साहन
उदाहरण, निरुक्त, गुणानुवाद,
अतिशय, हेतु, सारूप्य, मिथ्या,
अध्यवसाय, सिद्धि, पदोच्चय,
आक्रन्द, मनोरथ, आख्यान,
याच्ञा, प्रतिषेध, पृच्छा, दृष्टांत,
निर्भासन, संशय, आशीः,
प्रियोक्ति, कपट, क्षमा, प्राप्ति,
पश्चात्तपन, अर्थानुवृत्ति, उप-
पत्ति, युक्ति, कार्य, अनुनीति,
परिदेवन)
लज्जान्विता दृष्टि ८.८६, ८८
लडह २३.३२
लतावृश्चिक ४.१०५
लताहस्त ९.१९८, १९९, २०९;
१२.१८२
लय ४·२७१; ४.३०१; ५.३२,
६०; १२·१२; ३१.३७
—ताल १०·८९
—तालकला २६·११
ललाटतिलक ४.१११
ललित ४·९४; २२·२२, ३९
—अभिनय १८·५९
—मण्डल ११.४०
—संचरमण्डल ११·१९
—हस्त ९.२०९
ललिता दृष्टि ८.७४, ८८
लास्य १९.११७, १२०
(गेयपद, स्थितपाठ्य, आसीन,
पुष्पगण्डिका, प्रच्छेदक, त्रिमूढ,
सैन्धव द्विमूढक, उत्तमोत्तमक,
उक्तप्रयुक्त)३१,३३०–३३१; ३४·२२४
लीन ४.६७
लीला २२.१४
लेख (सन्ध्यन्तर) १९·१०९
लोकधर्मी ६.२४; १३.७२;२१.२०३
लोकभाषा १९.१
लोकयात्रा ७.६
लोकवृत्तान्त (कथावस्तु) ३५.२७
लोकस्वभाव ८.३९;१९.१४९
लोकानुकरण १२.१२३
लोकाभिनय ८.३९
लोकोपचार ९·१७१; २१.२२३
लोलित ४.१६५; ८·३७
लौकिककर ९.१६३

व

वंश ३०.१–११
—पत्रक ३२.२८२
वक्त्रगात्रज विकार २२.४
वक्त्रपाणि ५.१९;२९.९५-९९
वक्षः स्वस्तिक ४.७४
वचन ३३.११
वज्र १९.८१
वत्स १७·७८; १७.९०
वध १८.८१; १९.१०७(सन्ध्यन्तर)
वन्दन ५ ८६
वयस्य १७.७४, ८२; २३.८
वर्णसंहार १९.८२
वर्ण (आरोही; अवरोही; स्थायी संचारी) २९.१४
वर्णालङ्कार २९.१४
वर्त्तना २१·१०९
- क्रम १०.९०
वर्त्तमान (मार्ग) २२.६२,६७
वर्द्धमान ४.२९१; ५.४८, ५७,५८; ३१.५४, ७१–१०५, १४७
वर्द्धमानक ४ १४, २७१; ३१.६९ १५४, १५६--१५९
वर्मा १७.९६
वर्षवर २४.६८,७१
वर्षारात्राभिनय २५.३६
वलन (ऊरु) ९.२५२, २५४
वलित ४.९२; ९ २०९ (हस्त)
वलितोरुक ४.६४
वसन्ताभिनय २५.३३
वस्तु १८·४५, ४७
वस्तूत्थापन २०.७०
वस्त्रविधि २१.१२७, १३८
वाक्केली १८.१२०
वाक्यलीला २२.२३६
वाक्य-विधान १७ ६५-९४
वाक्याभिनय २२.४४
वाक्यार्थ १४.२; २५.२२; ३२.३५१
वाक्शृङ्गार ६.७७
वागभिनय १४.१
वागुरा ३२.७१
वाङ्मयी सिद्धि २७.४
वाङ्माधुर्य ७.९
वाचिकाभिनय ९.१८०;१४.४
वादक ३३.८,९
वादी ३५.२८
वाद्यप्रकार ३४·१९१
वाद्यप्रयोगावस्था ३४·२२६-२३४
वानरसत्त्वाङ्गना १२.१२१-१२२
वाम २२·३१६
—बन्धमण्डल ११·३६
—वेध ५·९५;१२·१९
वारकाल २७.८७
वारण २१·२०६
वार्त्ता १३·७; १८·५१,१०६
वार्तिक ५·८९
वार्षगण्य (शास्त्रमोक्षण-न्याय) १०·७४
वासक २२·२०९-२१०,२१३, २३३, २४५
—सज्जिका २२·२१३
वासोपचार २२·२०८,२३७, २३९
वाहन (चित्रपटेन) १२·९०

वाह्लीकभाषा १७·५३
विकत्थन २२·३१७
विकृष्ट २·८;६·३०
विकोशा दृष्टि ८·८०,९४
विक्रान्त यमक १६·७०
विक्रान्ता ३२.१६१
विक्षिप्त ४·११८
आक्षिप्तक ४·८२
विक्षेप ५·७७,७८,९१,९५,१२२,१३०
—परिवर्तन ५.१२८
विघात २७·३९
विचित्र (मण्डल) ११·१५
विच्छित्ति २२·१६
विच्यवा (चारी) १०,१९
विजया ३२·६३
विज्ञान (क्रियासम्पादन) ३३ ११
विट १२·११०;१८·११०
—गति १२·१११
वितर्क ७·९२
वितर्किता दृष्टि ८·७५,९१
विदूषक १·९७; ५ २८,१३४;
१२·१३७;२०.३०;२१·१५५
२४·१९–२०;२७·८;३५·२५
विद्युत्पाद ३२·४९
विद्युद्भ्रान्त ४·१२६,२२८
विद्युद्भ्रान्ता चारी १०·४०
विद्युद्भ्रान्ता (विस्मया) ३२·६५
विद्युन्माला ३२·२६८
विद्योतिका ३२·९४
विद्रव १८·७०,७९;१९·८८
विधान १८·१४;१९·७३
विधि (अपाश्रय) १९·५
विधिज्ञ १९.११
विधुत ८·२४,२६
विधूत १९·७७
विनिवृत्त ४·१२३
विनीतनायक २२·३०७
विपुलभुजा ३२·२०३
विप्रकृष्टमण्डप २·१९
विप्रलब्धा २२.२१८, २२४
विप्रलम्भ ६.४६;२३ ७८
विप्रिय २२·२७१, २७२
विप्लुता दृष्टि ८ ७८,९३
विबोध ७.७७
विभाव ६.४६;७·१,६;२५.४१,४२
—(कस्मात्) ७·४
विभाषा १७·५०
विभ्रम २२.१७
विभ्रान्ता दृष्टि ८.७७,९२
विमर्श १९·४२
विमलगति ३२.१६५
विमलजला ३२·१२९
विमला ३२.८४,२१२
विमान १२·९१;१३.१९;२१.९,२०६
वियोग ९.१६७
विरक्ता २३.१८,२६
विरहोत्कण्ठिता २२.२१४
विराम १४.१०४;१७.१३२,१३७-१४८
विरोधन १९ ९३
विलम्बिता ३२·१२२
विलाप २२.५५,१८३,१८४
विलास (सन्ध्यङ्ग) १९·७६;२२.१५,
३५ ३६;२६ २३
विलोकित दर्शन ८ १०९

विलोभन १९.७१
विवर्तन ८.१००,१०४
विवर्तिक ४.१२८
विवर्तित (पार्श्वकर्म) ९.२३७, २३९
विवृत्त ४.१२२
विषम (काव्यदोष) १६.९३
विषाद ७.६८
विषादिनी दृष्टि ८.६९ ८९
विष्कम्भ ४.२१, १६३, १९०; ५.७०, ९१; १२.११३; १८.५४, ५५; १९.१११; ३१.३५७
विष्कम्भापसृत ४.१९४
विष्कम्भगामी १२.१२०
विष्कम्भित १२.२०९
विष्णुक्रान्त ४.१६१
विशोका ३२.१४६
विश्लोक ३२.१४८
विसन्धि (काव्यदोष) १९.९४
विस्मय ७.२७
विस्मये दृष्टि ८.६१
विहसित ६.५६
विहृत २२.२४
—मण्डल ११ २८
वीथिका ३२.८६
वीथी १८.१११-११३
वीथ्यङ्ग १८.१०७
वीथ्यङ्ग १८.११३–११५
(उद्घात्यक, अवलगित, अवस्पन्दित, नाली, असत्प्रलाप, वाक्केली प्रपञ्च, मृदव, अधिबल, छल, विगत, व्याहार, गण्ड) २०.३१
वीर १.३९; ६.४२-४५, ६७
—भावाः ७.११४
वीरे दृष्टिः ८.५३
वृत्ति १४.५५, ७३-८४
वृत्त १९.५०; ३१.३३९
वृत्तकाल (मार्ग) २२.६५
वृत्ति ६.१०, २४; १३.३८ (भारती, आरभटी, सात्वती, कैशिकी); १८.४; २९.७१
वृद्धा २४.६२
वृश्चिककुट्टित ४.१०३
वृश्चिकापसृत ४.२०४
वृश्चिकरेचित ४.१०७
वृषभक्रीडित ४.१६५
वेगवती ३२.२७०
वेत्रासन १२.२१५
वेदाध्यात्मपदार्थ २५.१२१
वेदिका १.८५; २.९९
वेध ५.७७
—वाम ५.१२२, १३०, १३१
वेश २१.७३, ७५, ७६-७८
—युवति १८.५२
—स्त्री १८.५०
वेशोपचार २३.१
वेश्या २२.२२६–२३१; २३.७४
वेष २१.५३ १२२, १२४-१३७
वेषकारी ३५.३६
वेषपरिच्छद २१.५७
वेष्टिम २१.८, ११ (वितत, संघात्य, ग्रन्थिम, प्रालम्बित, माल्य)
वैमनस्य २२.२६७, २६८
वैवर्ण्य ७.९८, १०५

वैशाखरेचित ४.९८, २२१
वैशाखस्थानक १०.६३
वैशिक (वेश्याकामुक) २३.१२-१७
वैश्यस्तम्भ २.४८, ५२
वैष्णवस्थान ५.६७,१६२; १० ५३, ९५; १२.४
व्यंसित ४·१०९
व्यञ्जित ६.३२
व्यपदेश २२.५८
व्यभिचारी भाव ६.२१; ७.२८
व्यलीक २२ २६९, २७०
व्यवसाय १९.९१
व्याजिम २१.८
व्याधि ७.८३
व्यापार १९.७,१०
व्यायाम ४.१६९;१०.२,८९,९७–१०३;
—मण्डल ११.५६
व्यायोग १८.८१,९०-९३
व्यालसत्त्वाङ्गना २२.११८
व्यावर्तित (करण) ९.२१७
व्यावृत्त (हस्त) ९.१८५
व्योमावतार १२·९४
व्रीडा ७.५८

श

शकटास्य ४.१६८
शकटास्यचारी १०.१६
शकटास्यमण्डल ११.६४
शकार १२.१४८,१५०
— भाषा १७.५४,५५
शक्ति १९.९०
शक्रमह १.७६
शङ्का ७.३३
शङ्किता दृष्टि ८.६८,८९
शठ २२.३१४
शतघ्नी २१.१६६
शब्द २२.८२; ३४.२८
— च्युत (काव्यदोष) १६·९४
शय्या ५.६२,१३९
—ताल ३२.४५
शरदभिनय २५.२८
शरीर १८.४७,१२७
(नाट्यशरीर)
शरीरी २१·९४
शशिलेखा ३२·१८४
शर्मा १७·९६
शस्त्रमोक्ष २१·२२५
शस्त्रमोक्षण १०·८७
शाकुनसत्त्वाङ्गना २२·११२
शाखा ८·१५,१६
शाखाङ्गापाङ्गसंयुक्त (अभिनय) ८·१६५
शाखाभिनय २२.४७
शाबरी १७·५६
शारीराभिनय ८·१६६;२२·४२
(वाक्य, सूचा, अंकुर, शाखा, नाट्यायित, निवृत्त्यंकुर)
शारीरी सिद्धि २७.५
शास्त्रमोक्ष-न्याय (भारत, सात्वत, वार्षगण्य, कैशिक) १०·७२,७५,७६,
शिखर (हस्त) ९.५७,५८
शिखा ३२·७३,१०६
शिरःपरिगम १०·७८

शिरःकर्म ८·१७
(आकम्पित, कम्पित, धुत, विधुत परिवाहित, आधूत, अवधूत, अंचित, निहंचित, परावृत्त, उत्क्षिप्त, अधोगत, लोलित)
शिरोमुण्ड २१·१५१
शिल्प ६·६;१९·१४३
शिल्पक (ग्राम्यनाटक) ३६·३३
शिल्पकारिका २४·४४-४५
शिष्यगुण २६·३७
शिष्यनिष्पादन ३३·११
शीतल २२·१९८
शीताभिनय २५·३०,३१
शीर्षक ३२·२५४
शुक्रतुण्ड ९·४,५३,५४
शुद्ध (विष्कम्भक) १८·५५
शुद्ध प्रहसन १८·१०४
शुष्कावकृष्टा ५·५०,११०-११२
शूद्रस्तम्भ २·४९,५२
शून्या दृष्टि ८·६३,८७
शृङ्गार ६.४२.४४,४६,४७,७७; ७·१०९;१८·७२;२२·९८, ३२२-३२३
—रस १·४५;४·३०३;५·१२२
शृङ्गारी वेष २१·६५
शृङ्गारे दृष्टिः ८·४७
शृङ्गारे भावाः ७.१०९
शोक ६.६२;७·११
—करुण ६·७८
शोके दृष्टि ८.५६
शोभा १०·९०;१६·७;२०.३४;२२.२७ २६·१८;३२ ४२५
शौच ५·७९
शौरसेनी १७·४७
श्मश्रुकर्म २१·११५
श्येनी ३२.२२५
श्रम ७·४७
श्रव्य १·११;२५.१४
श्रान्ता दृष्टि ८·६५,८८
श्रावक ३३·१२,१३
श्राव्यत्व १·६१
श्री ३२·४७
श्रुति १८·५
श्लेष (गुण) १६·९७
श्वशीलाङ्गना २२ १४१,१४२
श्वापद (गति) १२.१५२

ष

षड्जग्राम २८.२४
षाडव २८ ९७
षण्डक ४.३२
षोडशाक्षर ३४·३९

स

संलाप २२.५६
संवरण (सन्ध्यन्तर) १९.१०९
संशय १६.२७
संस्कृतगान ३२.३८४
संस्कृत-प्रयोग १७.३२, ३३, ३८-४३
संकीर्ण-प्रहसन १८.१०५
संकीर्ण विष्कम्भक १८.५५
संकृति ३२.२६३

संकेत २२.२१८
संक्षिप्तक २२.६८
संगीतक १८.५८
संगीत-परिक्लेश २६.३३
संग्रह ६.३, ९, १०;१९ ८५
संघातक ४.३२
संघात्यक २०.५०
संघोटना ५.२०, ४६; २९.१००
सजीव २१.१६२
सञ्चारिका २४ ५७
संचारिणीनां दृष्टिः ८.६२
संचारिभावदृष्टयः ८.४२-४५
शून्या, मलिना, श्रान्ता, लज्जान्विता, ग्लाना, शङ्किता, विषण्णा, मुकुला, कुंचिता, अभितप्ता, जिह्मा, ललिता, वितर्किता, अर्धमुकुला विभ्रान्ता, विप्लुता, आकेकरा, विकोशा, त्रस्ता, मदिरा)
संचारी स्वर २६.१६
सञ्जल्प ५ २८
सत्त्व २२.६--७
(भाव, हाव, हेला)
—अभिनय २२·१
सन्दंश (हस्त) ९.११०–११६
सन्दष्ट-यमक १६.७५
सन्देश २२.५७,२००
सन्धि १८.३६, ५६; १९.१,९७
सन्धिक्रमेण गानयोग ३२.४२८-४३०
सन्धिम २१.७
सन्धियोजना १९.१०४
सन्धिलोप १९.१८
सन्ध्यङ्ग-प्रयोजन १९.५१,५२
(इष्टार्थरचना, वृत्तान्तानुपक्षय, प्रयोगस्य रागप्राप्ति; गुह्यानां गूहन, आश्चर्यवदभिख्यान, प्रकाश्य-प्रकाशन)
सन्ध्यन्तर १९.१०७–१०९
(सामभेद, दण्ड, प्रदान, वध, प्रत्युत्पन्नमतित्व, गोचर-स्खलित, साहस, भय, ह्री, माया, क्रोध, ओज, संवरण, भ्रान्ति, हेत्ववधारण, दूत, लेख, स्वप्न, चित्र, मद)
सन्नत ४.१३६
सन्निपात ५.६०, ६३; ३१.३७, ३४६; ३२.३४२
सप्तमूर्च्छना २८·२८
सप्तस्वर ७·१०३
सम (उरःकर्म) ९·२३२
समता (गुण) १६·१००
समदर्शन ८·१०७
समनख ४.६६
समपाणि ३१·३७४
समपाद ९·२६८
—स्थानक १०·५९
—पादाचारी १०·१४
समय १९·१०१
समवकार ४·३, ४, ७; १८·६२–७७
समवस्था २२·२००
समवादित ३४·६७, ६८
समागम २२·२३६
—स्थान २३·१५–१६
समाधान १९·७२
समाधि (गुण) १६·१०२

समानकूर्पर (हस्त) ९·१८४
समानांसे (हस्त) ९·१८४
समारम्भ १९·२६
समुद्गयमक १६·६८
समृद्धि २७·१०२
समोत्सरित-मण्डल ११·५६
समोत्सरित मत्तल्ली (चारी) १०·२७
सम्प्रवृत्त २३·६२
सम्फेट १८·७९, ८६; १९.८९; २०.७१
सम्भोग ६·४६; २२·१४८
सम्भ्रान्त ४.१६२, २४३
सर्पशिरा (हस्त) ९·८४–८५
सर्पशीर्ष (हस्त) ९·१९२
सर्पित ४.१४२
सर्वातोद्यवादन ३४.३९
सल्लापक २०·४८
साकांक्ष काकु १७·११२
सात्त्विक अभिनय १२.१
सात्त्विकभाव ६·२२; ७.९३, ९४
सात्वत (शास्त्र-मोक्षण न्याय) १०·७३, ८१–८२
सात्वती १·४१; २०·१२, २५, ७३
—वृत्ति २०·४१-४४
(स्थापक, परिवर्तक, सल्लापक संघात्य)
साधु १७·७५
सानुबन्ध २९.६२
साम १९.१०७
(सन्ध्यन्तर)
सामान्यगुणयोग ७·७
सामान्याभिनय १२·७३; २२.१
साम्य ३४.१३९-१४७
(अष्टविध)
सारूप्य १६·१५
साहस (सन्ध्यन्तर) १९.१०८
सिंहविक्रीडित ४.१५०
सिंहाकर्षित ४.१५१
सिंहाक्रान्ता ३२.१९०
सिंहासन १२·२१५
सिद्धि ६·१०, २६; १६.१७; २७.७६, ८६; ३४·२२२
—दैवी, मानुषी २७·१,२
सुकुमार नाट्य १३·६४
(नाटक, प्रकरण, भाण, प्रहसन वीथी, अङ्क)
सुकुमार प्रयोग २६·९
सुकुमारा (ध्रुवाजाति) ३२.१६७
सुनन्दा ३२·९२
सुप्त ७·७५
सुप्रतिष्ठा ३२·५८, २२७
सुरत २२.२१५
सुरदयिता ३२.१९३
सुषिर ६.२९; २८·२
सुसमाहित काव्यबन्ध १८.८०
सूचाभिनय २२·४५
सूची ४·१३७; ५·७१, १२८
(चारी) १०.३४
—मुख (हस्त) ९·६४-७८, १९१, १९२
—विद्ध ४.१३९, १८१
सूची विद्धमण्डला ११.२१
सूचीवेध ५.१३६
सूत्र ६८, ९

सूत्रदृक् ३६.१३
सूत्रधार १·६७, ६८; ५.२८, ६५, ७१, ७४, ८०, १००, १०४, १३४, १६१,१६२, १६३; २०.३०; ३५ ३०
सूत्रभृत् ५.६८, ९६
सूर्याभिनय २५.८
सेना १७.९८; २५.७९
सैन्धवक १९.१३१; ३१·३५८
सोम्य १७.७६
सौकर-सत्त्वाङ्गना २२.१३३
सौकुमार्य (गुण) १६.१०७
सौष्ठव १०.८९, ९०, ९३; १२.६४ १११; २६.३३
—अङ्ग १० ९२
स्खलित ४ १४७
स्खलित-विक्रमा ३२.१७२
स्तम्भ १.८६; २.९५; ७.९६, १०१
—द्वार २.६२
स्तम्भन (ऊरु) ९.२५२, २५५
स्तम्भस्थापन २.५४-५६
स्त्री २२ ९९–१०१ (एकविंशति विधाः)
—वाद्य ३४ २३६
—स्थान १२.१६०
स्थान ४.१६९; ९.१७१
स्थानक २२.२५९
स्थानीया १७·८६
स्थापक ५·१६२, १६३
स्थापिता (नायिका) २४.४०, ४२
स्थायिभाव-दृष्टयः ८·४२ स्निग्धा, हृष्टा, दीना, क्रुद्धा दृप्ता, भयान्विता, जुगुप्सिता विस्मिता)
स्थायी (अष्ट) ७ ७
स्थायी भाव ६.१७, ३२
स्थायी वर्ण २९ १६
स्थित पाठ्य १९·१२३; ३१·३३९
स्थिताध्रुवा ३२.३१९,३२१
स्थितावर्ता (चारी) १०.१५
स्थिर हस्त ४.१७७
स्थैर्य २२.३७
स्पर्श २२.८३
स्मित ६.५४
स्मृति ७ ५४
स्यन्दिता (चारी) १०.२६
स्वप्न (सन्ध्यन्तर) १९·१०९
स्वप्नायित २५·९५
स्वभाव २१.२०३
स्वभावज विकार २२.१२ लीला, विलासादि)
स्वभाव रौद्र १२·५०, ५३
स्वर ६.१०, १७; १४.१०८; २८.१५, २१–२२ (वादी, संवादी, विवादी, अनुवादी)
स्वरभेद ७·९९, १०४
स्वसा १७.९०
स्वस्तिक ४·७५, ७६; ९.२२०; २५·१९
स्वस्तिक-रेचित ४.६८, १९९; ९.१८७ (हस्त) ९·१३५-१३६
स्वस्थगतिप्रचार ३४.२२४-२३४
स्वाधीनभर्तृका २२.२१५, २२५
स्वामिनी १७.८८;२४.३८-३९
स्वामी २२.३०९
स्वेद ७.९५

ह

हंसपक्ष ९.१९३
—हस्त ९.१०६–१०९, १८५, २०२
हंसमुख हस्त ९.१०४–१०५
हंसास्य ३२·२८८–२९०
हण्डा १७·७४
हय २१.२०६
हयसत्त्वाङ्गना २२·१३५, १३६
हरिणप्लुत ४·१४४
हरिणप्लुता (चारी) १०·४३
हरिवर्ष १३.२१
हर्ष ७·६१
हला १७.९१
हसित ६.५५
हस्त ९·१७५
हस्तकर्म ९·७-१७
(असंयुत हस्तकर्म, संयुतहस्तकर्म, नृत्तहस्त)
हस्तकर्म ९·१६५-१६९
(उत्कर्षण, विकर्षण, अपकर्षण, परिग्रह, निग्रह, आह्वान, तोदन संश्लेष, वियोग, रक्षण, मोक्षण, विक्षेप, धूनन, विसर्ग, तर्जन, छेदन, भेदन, स्फोटन, मोटन, ताडन)
—आह्वान ९.१६६
—उत्कर्षण ९·१६६
—छेदन ९.१६८
—तर्जन ९·१६७
—धूनन ९.१६७
—निग्रह ९.१६६
—ताडन ९·१६८
—तोदन ९·१६६
—परिग्रह ९.१६६
—मोक्षण ९·१६८
—मोटन ९.१६८
—विकर्षण ९·१६६
—रक्षण ९·१६७
—विक्षेप ९.१६७
—वियोग ९.१६७
—विसर्ग ९.१६७
—व्याकर्षण ९.१६६
—संश्लेष ९·१६७
—स्फोटन ९.१६८
—हंसपक्ष ९.२०२
हस्तगुण ३३.२१
हस्तप्रचार ९.१७०; १८२
(उत्तान, वर्तुल, त्र्यश्र, स्थित, अधोमुख)
हस्तसंचार ३४·६२
हस्ताभिनय ९.१७१, १७९
हस्तिसत्त्वाङ्गना २२·१२३, १२४
हाव २२.१०
हास ७.१०
हासे दृष्टिः ८.४९ ५५
हास्य (स्मित, हसित, विहसित, उपहसित, अपहसित, अतिहसित) ६. ४२, ४४, ४९,५२
हासे दृष्टिः ८·४९
हास्ये भावाः ७.११०
हीनसन्धि १९.७
हृदय–ग्रहण २३·२७
हृदय संवादी ७.७
हृदयस्थ २२·७०
हेतु १६.१४; १९·१०९
हेमन्ताभिनय २५·२९
हेला २२.११
ह्री १९.१०८
(सञ्चार्यन्तर)

The present work, an index of the dramaturgical terms in the *Nāṭyaśāstra*, has been attempted with a view to creating a fresh interest in the original text of Bharata. While searching for the correct import of a dramaturgical term according to Bharata, one will greatly benefit by looking into its usage at all the places in the book. The present work shows that the same word occurs in different contexts in different chapters and by putting them together we may obtain a true and correct insight into what the ancient sage had in mind.